

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

תליתאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת ויצא

ירושלים עיה"ק תוכב"א

תשפ"א לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם ימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתינו שטוחה לפני המעינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושיו של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף קטע מתוך ספר
"שנות חיים" (כת"י) של רבינו שליט"א בענייני אריכות
ימים

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 164-542-0548

פרשת ויצא

מפתח העניינים

הוא יפתח לבנו בתורתו / יציאת צדיק עושה רושם / ואהבתם את הגר - הארת פנים
למישהו חדש / התורה היא הנשק שלנו במלחמת היצר / מלאכי אלהים עולים ויורדים
בו - בכל אחד ואחד / הבריאה כולה תלויה בפעולותיו של האדם

מפתח חידושי תורה

- א. בענין וישכם לבן בבוקר..... יז
- ב. בענין וילך וישב לבן למקומו..... יח
- ג. בענין אם דינה נתעברה בביאה ראשונה..... יח

מפתח שנות חיים

- יב. באר בחלום..... כב
- יג. בגדים נקיים..... כג
- יד. בטחון..... כג
- טו. בין אדם לחבירו..... כט
- טז. ביקור חולים..... לה
- יז. בישול בעצים..... מב

מפתח חידושי סוגיות

- ב. בענין אין מוקדם ומאוחר בחד ענינא..... מז
- א. בענין תנן התם..... מז

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמת

יפה בת עליה

אליהו מאיר בן סימי

מסעודה בת חסיבה

פיבי בת חסיבה

יוסף בן אסתר

שמעון בן עליה

מרגלית בת סימי

סימי בת חנה

מסעוד בן אסתר

יעקב בן עליה

שולמית בת כחילה רחל

יצחק שלום בן צ'לחה חנה

תנצב"ה

הוא יפתח לבנו בתורתו

בעזרת ה' יתברך נראה לעיין בכמה ענינים שבפרשת ויצא, ונחזור ונשנן את המושכלות והידועות מקדמת דנא.

היה רב גדול בירושלים, ושמו רבי מוט'ל דיין, מגדולי רבני סלונים. הוא היה דיין ומורה הוראה, ובזקנותו גם התמנה לאדמו"ר. הוא היה פיקח וחכם גדול, וגם מספרים עליו רבים שנושעו מברכותיו ותפילותיו.

א. כל אחד שרצה להתייעץ אתו יכל לעשות זאת מתי שהיה לבו חפץ. תמיד היתה דלתו פתוחה בפני כל. אבל היה לו מנהג מיוחד, שכאשר היה נכנס אליו אדם, היה אומר לו רבי מוט'ל, דבר ראשון בוא ותשב כאן לידי ונלמד מעט. היו לומדים ביחד כמה פרקים ברמב"ם, ורק לאחר מכן היה פונה רבי מוט'ל ושואל את היהודי למבוקשו.

מדוע היה עושה כך? ראשית כל מפני שלימוד התורה הוא המפתח לכל. רבינו בחיי על התורה כותב (שמות יט, א), כי כשאדם מקיים איזו מצוה גדולה ויקרה, נעשית השעה הזו שעת רצון, ונפתח פתח שאם אדם יצל את השעה הזו ויתפלל על איזה דבר שהוא צריך לו, תכנס התפילה באותו הפתח ותתקבל לרצון.

לבן אחרי ברכת המזון אנחנו אומרים כל כך הרבה בקשות, שמונה עשרה פעמים 'הרחמן'. מדוע מבקשים שם כל כך הרבה בקשות? מפני שברכת המזון היא מצוה גדולה וחשובה, מצוה מן התורה לכולי עלמא. והראיה הכי גדולה על החשיבות שלה - מתוך מה שאתה רואה כמה היא מוזלזלת בעינינו וכמה שאנחנו מזניחים אותה. יש אחד שמברך את ברכת המזון כמו שכתוב בירושלמי (תרומו פ"ו ה"א), ואכלת ושבעת וברכת- 'אפילו מדומדם'. כונת הירושלמי שאפילו אחד כזה שנמצא במצב של נמנום והוא כחצי שיכור, יכול לברך. אבל אותו אחד מברך את ברכת המזון באופן הזה, כל שבעים שנותיו.. אתה רואה אותו שהוא מברך ואיך יכול לדעת מה הוא מוציא משפתיו... ובאמת, ברכת המזון היא כמו תפילת עמידה שאין מפסיקים בה אפילו לעניית קדיש ועל אדם לברך אותה מתוך אימה ויראה ומתוך הסידור. וגם סגולה גדולה יש בברכת המזון, שמי שייברך אותה כהוגן לא יחסר לו מזונו, וכמו שכתב בעל החינוך (מצוה ת"ל): 'מקובל מרבתי, כל הזהיר בברכת המזון מזונותיו מצויין לו בכבוד כל ימיו'.

והיות ומצות ברכת המזון היא גדולה וחשובה כל כך, לכן מיד לאחריה אנחנו מבקשים שמונה עשרה בקשות ותפילות 'הרחמן', כי זו היא שעת רצון. ולכן היה רבי מוט'ל נוהג תמיד קודם כל ללמוד, ורק לאחר מכן לשוחח עם היהודי על הצרכים שלו. כי אחרי לימוד התורה - נפתחים שערי שמים ושערי רצון.

ועוד נראה טעם למנהגו, כי יש הרבה כאלו 'נודניקים', שכיון שיודעים שהרב מקבל כל אחד בסבר פנים יפות, באים אצלו ומבזבזים את זמנו לריק. הם יכולים לבוא ולשבת שם שעה ארוכה ולספר סיפורים, ואם יגמרו להם הסיפורים על עצמם יספרו גם על אחרים... וכהנה וכהנה. לכן היה רבי מוט'ל אומר לכל מי שבא אצלו - דבר ראשון, בוא ונשב ונלמד קצת. 'ללמוד?!' - כבוד הרב, אין לי זמן... וכך היה חוסך מעצמו את כל אלו...

הוא היה אומר, 'הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו אהבתו ויראתו'. פשט הכתוב, שאנו מבקשים מהקב"ה שיפתח את הלב שלנו לתורה, כדי שיכנסו דברי התורה אל לבנו. אבל, אמר רבי מוט'ל, יש כאן עוד כוונה. כי לכולנו יש את ערלת הלב, וצריכים אנו לפתוח את הלב לאהבת ה' וליראתו. מה הוא המפתח? - הוא יפתח לבנו בתורתו, על ידי התורה. המפתח ללב זו היא התורה, כי כשאדם יושב ועמל בתורה נפתח לבו, ואז הוא יכול להבין מה שה' יתברך רוצה ממנו. על ידי ההתבוננות בדברי רבותינו, נוכל לדעת את הדרך שבה נלך לבטח.

יציאת צדיק עושה רושם

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. רש"י מביא בשם רבותינו, ויצא - לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב, ולמה הזכיר יציאתו, אלא מגיד שייציאת צדיק מן המקום עושה רושם, שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיווה הוא הדרה. יצא משם - פנה הודה פנה זיווה פנה הדרה.

הגאון רבי יעקב מליסא זצ"ל שהיה גדול הדור בזמנו, הגיע פעם לאיזו קהילה. באותה העיר התגורר אחד שלמד אתו בתלמוד תורה ששים שנה קודם לכן, וכששמע שרבי יעקב מליסא הגיע לשם הוא רץ אל האכסניא לבקר אותו. כשנכנס אליו פנה אל רבי יעקב מליסא כאילו הם עדיין בתלמוד תורה, 'מה שלומך יענקל'ה'.. 'איך אתה מרגיש'?! והתחיל להעלות זכרונות מהילדות. בהתחלה רבי יעקב מליסא שתק, אבל אותו אחד היה כמעין המתגבר והמשיך להעלות עוד ועוד זכרונות מהילדות, 'אתה זוכר שכשהיינו ילדים שיחקנו בזה וזה' וכיוצא בזה.

רבי יעקב מליסא חס על זמנו היקר, ופנה אל היהודי ואמר לו, 'רק רגע, אתה זוכר שכשלמדנו מסכת בבא בתרא בסוגיא דחרדל דף י"ז, המלמד הקשה אז קושיא גדולה ולא מצא תירוץ?! - הנה עכשיו אני אגיד לך את התירוץ. התירוץ הוא כזה וכזה'. אחרי שגמר רבי יעקב מליסא לומר לו את התירוץ, המשיך ואמר לו, 'אתה זוכר שכשלמדנו מסכת בבא מציעא בסוגיא פלונית היתה לתוספות קושיא כזו וכזו ונשארנו בצריך עיון גדול, בוא ותשמע תירוץ כזה וכזה'.. ואז פתאום אמר לו היהודי, 'כבוד הרב, סליחה, מאוחר לי, אני מוכרח ללכת'.. קם היהודי והלך, ובירך אחריו רבי יעקב מליסא 'ברוך שפטרנו'.. אמר רבי יעקב מליסא בדרך צחות, זהו מה שאמרו רבותינו (עין ברכות לא). 'אין אדם נפטר מחבירו אלא מתוך דברי תורה'.. אם אתה רוצה להתפטר מהחבר שלך, תתחיל לדבר אתו בדברי תורה, ותראה איך שהוא יברח...

זו היא העצה הטובה נגד הנודניקים. לכן רבי מוט'ל היה אומר, בוא שב ונלמד יחד כמה פרקים ברמב"ם, ונראה אם באמת היהודי צריך דבר מה או שבא לבזבז את הזמן היקר בדברים של מה בכך. אם באמת היה היהודי יושב ולומד אתו, היה אחרי זה פונה אליו רבי מוט'ל ושואל אותו לצרכיו, מיעץ לו עצה טובה ומברכו וכדומה.

יציאת צדיק שעושה רושם, היא בין אם יוצא מהעיר ומהמקום הזה, ובין אם יוצא מהעולם לחיי העולם הבא. ובעוונותינו הרבים בזמן האחרון איבדנו הרבה צדיקים וגדולים, ועלינו לבחון את עצמנו אם אנחנו מרגישים את הידיעה הזו, שיציאת צדיק עושה רושם. ורבותינו כאן הדגישו בשלוש מליצות שונות, 'פנה הודה', 'פנה זיווה', 'פנה הדרה'.

אמרו רבותינו (תענית כד.): **אמר הקב"ה, כל העולם לא ניזון אלא בשביל חנינא בני.** וכתב השל"ה הקדוש (פרשת וישב תורה אור אות ז'), פירוש - בשביל של חנינא בני. אותו בן תורה שמוסר את נפשו על התורה, הוא שסולל את הכביש ואת הנתיב, את השביל, ודרכו בא השפע לכל הבריאה. ולכן כאשר חלילה הצדיק נעדר, פנה הודה זיווה והדרה.

והנפקא מינא לדידן, כמה עלינו להעריך כל אחד מאתנו שיושב והוגה בתורה. כמדומה הפלא יועץ כותב שאנחנו לא יכולים לשער את היקרות של בן תורה דחד יומא. אחד כזה שהגיע היום לבית המדרש ויושב ולומד כמה שעות, ורק היום הזה התחיל ללמוד, אינך יכול לדעת ולהעריך את גודל מעלתו. ולכן צריך לכבד כל אחד ואחד כזה, אפילו אם הוא בן תורה דחד יומא, וקל וחומר במי שהוא יושב ומוסר את נפשו על התורה ימים ולילות שנים על גבי שנים, שלא נוכל לתאר ולספר את גודל מעלתו ורוב שבחו.

ואהבתם את הגר - הארת פנים למישהו חדש

הצטוונו בתורה במצוות 'ואהבתם את הגר' (דברים י, יט). אמנם יש מצוה לאהוב כל אחד מישראל כמו שנאמר (ויקרא יט, יח) 'ואהבת לרעך כמוך', אך מכל מקום יש מצוה מיוחדת לאהוב את הגר. בפשטות 'גר' הכוונה לאחד שבא מאומה אחרת והסתפח לכלל ישראל, שיש מצוה מיוחדת לאהוב ולקרב אותו. שכן אמנם הקב"ה בחר בעם ישראל, אבל מכל מקום נתן תקופות תקופות לכולם להצטרף לישראל. עד שבא אברהם אבינו, היה השער פתוח לכולם וכל אחד יכל לזכות לזרעו ולאומתו. אחרי שבא אברהם אבינו זכה לזרעו בתורת כלל, אבל עדיין לא נעלו השערים בתורת פרט, ומי שרוצה יכול לבוא ולהצטרף אל כרם בית ה'. ואמנם אנחנו לא מחפשים ולא מחזרים אחרי הגרים, אבל מי שחשקה נפשו להצטרף על העם הנבחר, ועומד בכל גדרי ההלכה הצריכים לכך, יכול לבוא ולהכנס לעם ישראל.

וכאשר הגר נכנס בקרב ישראל, כל השערים נפתחים בפניו, עד שיכול להיות אפילו נשיא בישראל או אב בית דין. וכך מצאנו אצל שמעיה ואבטליון שהיו מבני בניו של סנחריב, אך כאשר נכנסו בקרב ישראל מינו אחד מהם להיות נשיא ואת רעהו להיות אב בית דין. וכבר עמדו הקדמונים על השאלה היאך מינו אותם לשררה, והלא 'מקרב אחיך' בעיני. ותירצו התוספות על התורה והרשב"ץ בפירושו למסכת אבות (הובא באריכות במגד"ל פרשת...), כי אמנם תמיד בעיני 'בקרב אחיך' וממנים לשררה כאלו שהיו תמיד מקרב ישראל הם ואבותיהם, אבל כל זה רק אם אין הגרים גדולים מהם. אבל כאשר הגרים הם הגדולים

ביותר ואין מהישראלים מישהו בדומה להם, אז ממנים אותם לשררה. שמעיה ואבטליון היו מעתיקי השמועה ומהם יצאה תורה לישראל, והם שהעמידו את הלל הזקן, ומכיון שהם היו גדולי הדור העמידו אותם לשררה והם הקודמים לכל.

ובפירוש נחלת אבות של רבי יצחק אברבנאל על מסכת אבות (א, י), כתב שאבטליון היה גר ממלכות רומא, וקודם שהתגייר היה חשוב אצלם מאוד, ועד היום יש במלכות רומי את הפסקים ואת החוקים שהוא כתב בעוד שהיה גוי. אבל כאשר בחר אבטליון להתקרב לישראל ולהתגייר, זכה לבתר תורה העומד ומופקר לכל, והיום התורה שלו עושה פירות ופירי פירות אצלנו.

זהו פשוטו של מקרא 'ואהבתם את הגר', שיש מצוה לאהוב גרים שבאו מאומות אחרות. אבל כתב בעל החינוך (מצוה תל"א), כי המצוה הזו כוללת גם גרים מסוג אחר. אחד שעובר דירה ומגיע לשכונה אחרת, או אחד שמחליף בית כנסת ומגיע לבית כנסת חדש ועכשיו הוא לא מכיר כאן אף אחד, הוא אינו יודע את שיחם ואת שיגם, ואפילו את סוג הקטטות והמריבות שיש בבית כנסת החדש הוא אינו מכיר... על זה נאמר 'ואהבתם את הגר'. יש מצוה לקרב אותו בהתחלה ולהאיר לו פנים, מפני שכל אחד ואחד צריך עידוד וחיזוק בימים הראשונים, ואם אדם לא מקבל את החיזוק ואת הארת הפנים בתחילה, הוא יכול להשבר. **את** התוצאות של הארת פנים למישהו חדש בהתחלה, אף אחד לא יכול לשער. בואו ותשמעו מה כחה של מאכל חלווה, ואיך שהיא מסוגלת לעזור ללימוד תורה...

סיפר לי תלמיד חכם ז"ל, שהוא היה בן יחיד להוריו, והתגורר בעיר אחת רחוקה בצפון. כאשר הגיע זמנו ללכת לשיבה, שלחו אותו ההורים ללמוד בישיבת 'תפארת הכרמל', של הגאון רבי מאיר רודמן זצ"ל. זו היא מסירות נפש של ההורים, שהרי כשיש להם בן יחיד הם דואגים עליו וחושבים עליו כל הזמן, אך למרות זאת כבשו את רחמיהם ושלחו אותו שילמד בישיבה, לקיים מה שאמרו רבותינו (אבות ד, יח) 'הוי גולה למקום תורה'.

הלך הבחור לשיבה ולמד שם ביגיעה ובהתמדה, אבל היה לו קושי אחד גדול. הוא כבן יחיד מפונק, התרגל לאוכל של בית הוריו משך עשרים שנה, ועכשיו הגיע לשיבה בה סוג האוכל שונה מאוד, ברמה נמוכה יותר. לא היתה לו ברירה והוא אכל שם רק לחם עם לחם.. כך עברו שבוע ושבועיים שבהם כמעט התענה. יום אחד הבחין בו ראש הישיבה וראה שפניו קצת נפולות. קרא לו ואמר לו, 'בני, אני רואה עליך שיש משהו שמטריד אותך וגורם לך צער. בשביל מה אני פה? כדי לעזור לבחורים. אמור לי מה מפריע לך, ואולי אוכל לעזור לך'.

אמר לו הבחור, אומר לרב את האמת. לימוד התורה כאן הוא לעילא ולעילא, השיעורים נפלאים והחברים מצויינים, וגם הרבנים בישיבה פלאות. אבל האכילה כאן - רחמנא ליצלן... אני לא רגיל לאוכל הזה ולא יכול לאכול אותו. אני בקושי אוכל וקשה לי

עם זה מאוד, עד שאני כבר שוקל לחזור לבית. אמנם אני רוצה מאוד להמשיך ללמוד, אבל אני לא מסוגל.

אמר לו ראש הישיבה, שמעתי ואני מבין ללבך. אמור לי, איזה מאכל אתה כן אוהב לאכול?! אמר לו הבחור, 'חלווה'.. מיד הוציא מיד ראש הישיבה מכיסו חמש לירות, ואמר לו, קח אותם ותלך ותקנה לך חלווה כמה שאתה רוצה. [וצריך לדעת שחמש לירות אז, זה סכום גדול בזמנינו].

אמר לי היהודי הזה, החלווה הזו השאירה אותי בישיבה. כיום כל הבנים שלי הם בני תורה, וכל החתנים שלי הם בני תורה. כל אלו - מכח החלווה הזו. אחד אחר היה שומע שהבחור לא יכול לאכול והיה אומר לו, 'אתה לא מסוגל לאכול?! בסדר, אני כשאתה אוכל, אכוון עליך גם'... אבל ראש הישיבה ההוא זצ"ל הציל את הנפש של הבחור הזה ואת כל המשפחה שלו הלאה.

זו החשיבות של הארת פנים למישהו חדש, של התייחסות לצרכיו של השני. ובפרט צריכים לתת את הדעת על זה לגבי בני תורה, ואפילו בני תורה דחד יומא אשר אנחנו צריכים להעריך ולייקר אותם מאד מאד, ועלינו לשים לב לצרכים שלהם, להאיר להם פנים ולחזק אותם.

התורה היא הנשק שלנו במלחמת היצר

יעקב אבינו מקיים את ציווי הוריו, יצחק ורבקה, ויוצא מבית הוריו אל לבן. אך יודע יעקב, כמו שאמרנו רבותינו (ברכות י"ג א'), משל לאחד שברח מן הארי ופגעו נחש. יעקב אמנם בורח מעשיו אבל הוא יודע שהוא לא מגיע לבית של איזה צדיק תמים, אלא ללבן. קוראים לו לבן, אך באמת הוא שחור מאד מאד... הוא לבן הוא בלעם הוא השטן הוא הנחש והוא עמלק.

יעקב יודע שהוא הולך לבית הנחש הזה, ויודע שאם יגיע לביתו בלי הכנה מוקדמת, הוא יפגע ממנו. הוא יודע שהוא מוכרח להקדים רפואה למכה. מה היא הרפואה? - תורה, בית מדרשו של שם ועבר. ויעקב הולך לשם כדי ללמוד תורה משך כמה שנים רצופות, כי רק על ידי התורה יתאזר יעקב אבינו בכוחות לעמוד כנגד אותו רשע. ועל הפסוק שבפרשתנו 'ויפגע במקום וילן שם' כתב רש"י כי רק באותו הלילה שכב לישן, אבל בכל אותם י"ד שנה שהיה בבית מדרשם של שם ועבר, לא שכב לישן אלא היה יושב ולומד.

מפני שרק התורה היא המגן מפני לבן. רבי אלחנן וסרמן זצ"ל בקובץ מאמרים (דף רנ"ב דפו"ח) כותב, שבאמת צריך להבין למה מצאנו שעיקר המלחמה של עשיו וגונדא דיליה היא דווקא נגד יעקב אבינו. גם שרו של עשיו בא להלחם עם יעקב, כמו שנאמר 'ותקע כף ירך יעקב', וזו היא מלחמה עקובה ונוראה, כמו שנאמר (בראשית לב, כה) 'ויאבק איש עמו עד

עלות השחר', עד הגאולה תהיה המלחמה הזו נטושה, ורק בגאולה הקרובה בב"א יבטל הצר הצורך. למה לא בא שרו של עשיו להלחם עם אברהם או עם יצחק!?

אך באמת, אמר רבי אלחנן, אם נתבונן נראה שלכל אחד מהאבות הקדושים היתה עבודה מיוחדת, שאותה השריש והכניס בקרב ישראל. אברהם אבינו - 'חסד לאברהם', הוא השריש בקרב ישראל את מידת החסד. יצחק אבינו ענינו עבודה ותפילה, שהרי יצחק היה קרבן עולה, וגם נאמר בו (בראשית כד, סג) 'ויצא יצחק לשוח בשדה', ועוד נאמר בו 'פחד יצחק', שענינו עבודת ה' ביראה ופחד. יעקב אבינו מדתו אמת, כמו שנאמר (מילה ז, כ) 'תתן אמת ליעקב', ו'אמת' זו היא התורה, כמו שנאמר (משלי כג, כג. עיין ברכות ה:) 'אמת קנה ואל תמכור'. הדבר היחידי שהוא אמת ומכונה אמת - זו היא התורה, וזה ענינו של יעקב אבינו. שרו של עשיו יכול לסבול את מדת החסד של אברהם. כמובן, גם בזה הוא ינסה להפריע וינסה לעכב, אבל הוא לא ימסור על זה את נפשו. גם את התפילה, למרות שהוא ינסה להרבות לאדם טרדות ובלבולים ולמנוע אותו מן התפילה, מכל מקום הוא עוד יכול לסבול את התפילה. אבל לסבול את התורה הוא אינו מסוגל. על התורה הוא ימסור נפש וילחם עד חרמה, כדי לבטל את התורה. יעקב אבינו הוא עמוד התורה, ולכן המלחמה עליו היא כבדה ועליו בא שרו של עשיו ונלחם בכל כוחו, עד עלות השחר - עד הגאולה.

בספר חובת הלבבות כותב שכאשר יש שתי אומות שנלחמות זו בזו והמלחמה נטושה ביניהם ללא הכרעה, מה צריכה אומה אחת לעשות כדי לנצח את השנייה? - למצוא את מחסני הנשק של הצבא השני ולהשמיד אותם. אם הצלחת להשמיד את מחסני הנשק, גם אם ישארו להם כל החיילים וכל המפקדים, המלחמה כבר הוכרעה, כי אין להם עוד במה להלחם. זו היא גם דרכו של היצר הרע. כשהוא מגיע להלחם אתנו, לא אכפת לו לוותר לנו במקומות אחרים ובלבד שאת הנשק העיקרי, את התורה שלנו, הוא יטול מאתנו.

מלאכי אלהים עולים ויורדים בו - בכל אחד ואחד

יעקב אבינו הולך לבית מדרשו של שם ועבר כדי להתחזק וכדי לאגור ולקבץ עוד מהנשק העצום הזה, מעסק התורה. והנה הוא הולך ובדרכו חולם חלום נבואי, ורואה סולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, 'והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו'.

כל אחד מאתנו הוא למעשה סולם. כל אחד מאתנו נצב ארצה, אבל ראשו מגיע השמימה. וכמו שהאריך המסילת ישירים (פרק ראשון) וכמו שכתב בנפש החיים (שער ראשון) בשם רבותינו הקדמונים, כי האדם, שהוא נזר הבריאה, נתן בו הקב"ה כח שבכל פעולה ופעולה שהוא עושה הוא משפיע על כל הבריאה כולה.

בספר ראשית חכמה (שער היראה פרק י"ד) עומד לבאר את הפסוק (דברים לב, ט) 'יעקב חבל

נחלתו', ולכאורה מה הכוונה בתיאור 'חבל'?! אלא, שמצאנו שבזהר הקדוש (הובא בנפש החיים ש"א פ"ה) מכנה את האדם בשם 'נעל' או 'סנדל'. כי בדרך העולם, שרק כף רגלו של האדם מונחת בתוך הנעל, אבל כל הגוף נמצא מחוץ לנעל [ואמנם כיום יש כאלו שנוהגים שכל גופם נמצא בתוך הנעל, אבל לא מאלו אנחנו מדברים...]. וכשם שבנעל נכנסת רק כף רגלו של האדם, מעט מן המעט ממנו, כך גם הנשמה של האדם שמשתלשלת ויורדת מכסא הכבוד, רק מעט ממנה נמצא בתוך האדם, אבל רוב הנשמה נמצאת מחוץ לגוף האדם. וזהו הפירוש 'יעקב חבל נחלתו', כי כמו שכאשר מזיזים ומטלטלים את החבל בקצהו האחד כל החבל כולו נע ונד מהתנועה הזאת, כך גם 'יעקב חבל נחלתו', כל פעולה שאנחנו עושים פה, יוצרת פעולת שרשרת בכל העולמות כולם, וכמו שכתב בנפש החיים (שם).

זהו שנאמר 'מלאכי אלהים עולים ויורדים בו', באדם עצמו. אתה על ידי הפעולות שלך תוכל לגרום שיהיו העולמות עולים, על ידי המצוות והמעשים הטובים, ולהיפך, חלילה במעשיך אתה יכול לגרום להם שיהיו יורדים, וככתוב בספר נפש החיים (ש"א פ"י ופי"ט).

הגאון רבי שלמה ברעוודא זצ"ל בהספדו על הסטייפלער זצ"ל (נדפס בספר אשכנזיה דרבי ח"ב עמוד קב), הרחיב בדברים האלו, ונראה מדבריו. הוא מביא את דברי רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל בנפש החיים בשער הרביעי, שלא זו בלבד שכל קיום העולם תלוי בעסק התורה כמו שנאמר (ירמיהו לג, כה) 'אם לא בריתי יום ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתני', אלא גם מצב העולם, אם יהיה טוב או לא, הכל תלוי בתורה שלנו, הן בכמות והן באיכות.

כשהקב"ה ברא את העולם היה רצונו שיהיה העולם בתכלית הטוב. שיהיה בו רק אושר נחת ושמחה, ולא יהיה בו כלל וכלל מקום לצער ועגמת נפש. הגמרא אומרת (ערכין טז:) שאם אדם הכניס את ידו לכיסו כדי להוציא ממנו שלשה מטבעות ועלו לו רק שתי מטבעות, ועכשיו עליו להכניס את ידו פעם נוספת ולהוציא את המטבע השלישית, זה נחשב יסורים. אם תשאל אחד אם זה נחשב לו יסורים, הוא יגיד לך, אדרבה, כל כמה שאני מכניס את היד לכיס ומוציא משם כסף, זה בשבילי עונג גדול... אך הגמרא אומרת שהתכלית של העולם היה צריך להיות באופן כזה שמיד כשאדם יכניס את ידו לכיס, יצא לו מה שהוא רוצה וצריך, ואם זה לא יוצא כך - זה כבר בגדר יסורים.

ואלו עוד היסורים הקלים, שהרי כמו שאנחנו רואים, העולם מלא בצרות גדולות ועצומות, ואין לך אדם שאין לו יסורים. מדוע זה כך? אומר רבי שלמה ברעוודא, מפני שהכל תלוי בעסק התורה שלנו. אם היינו יושבים ולומדים בתורה ומוסיפים בה הן בכמות והן באיכות, שנלמד בה יותר 'לשמה', יותר בקדושה ובטהרה, כי אז כל המצב היה אחרת. אם היה כל אחד ואחד מוישראל עוסק בתורה בניצול כישרונותיו היה השפע יורד לעולם באופן היותר מושלם, והעולם היה שמח ומאיר וכל היסורים נמוגים ואינם. אבל כאשר המציאות היא

לא כזו, ויש בטלים מן התורה או בכמות או באיכות, אזי יש מיעוט בשפע שיורד לעולם, והטובה מתמעטת, וממילא באים יסורים לעולם בכלל ובפרט.

ומביא רבי שלמה ברעוודא דוגמא לזה: אדם אחד מאתנו יכול היה ללמוד דקה אחת ולא למה, כגון שנטל עיתון לידו, ואפילו אם אין בו דברים אסורים מכל מקום זו לא סגולה לתשובה ויראת שמים, והנה בסוף העולם, באיזו מדינה רחוקה, יש יהודי נצרך² שיש לו כמה בנות שהגיעו לפרקן והוא צריך להשיא אותם, אבל כסף לזה - אין לו. מה עשה? - לקח הלוואה גדולה והשקיע אותו באיזה עסק, מתוך כוונה שהכסף הזה יעשה פירות ופירי פירות ואז יוכל גם להחזיר את החוב וגם לחתן את הבנות בכבוד.

אבל אותו בן תורה שנמצא בקצה אחר של העולם ובאותו הזמן לוקח לידו איזה עיתון ומתבטל באותה דקה מן התורה - על ידי זה נסתם צינור השפע, בעל העסק מתחרט והעסקה מבוטלת, והבנות האומללות נשארו רווקות, לאב אין כסף לפרוע את החוב, ועכשיו פשט את הרגל ושנות מאסר מחכות לו.

מי אשם באסון הזה? מי המיט שואה על המשפחה, על האבא, האמא והבנות? - אותה דקה אחת של ביטול התורה. איך לא ייסר האדם את עצמו, כשיש לפניו כמה רגעים, חמש דקות שבהם הוא יכול ללמוד, ויתכן שבדקות האלו יש איזו אשה שמקשה ללדת והיא מתפתלת ביסורים, ואם האדם ישב וילמד באותם דקות, אותה אשה תלד בקלות והוולד יצא בנקל בריא ושלם ויחיה לאורך שנים טובות. ואם חלילה היתה איזו הפלה, מי אשם בזה? - הבטלן. איך לא יתלהב האדם מהדברים הללו?! אדם עייף בערב ורוצה ללכת לישון, אבל הוא אומר לעצמו, נכון שקשה לי ואני עייף וכבר עיני כמעט נעצמות, אבל אתאמץ ואלמד עוד כמה דקות במסירות נפש - בדקות האלו הוא יכול להציל חיי אדם חולה בלילה הזה, ויכול להציל יהודי נרדף בעולם בצפוני הבולשת, כמו שהיה ברוסיה וכיוצא בזה, הוא יכול להביא שפע ברכה ופרנסה בריאות ואושר לעולם כולו, וכיצד יוכל להרדם!?

ב. באמת זהו דבר תימה, שכמעט אין לך מקום שאין בו יהודי, וגם במדינות אשר לא שמענו שמעם, תמצא שם איזה יהודי. יש מדינה שנקראת פיג'י (ממש בסוף העולם), ויש לי חבר שדוד שלו גר שם. מה הוא עושה במדינה הזו שנמצאת רחוק מעבר לאוסטרליה ויפן? - אף אחד לא יודע, אבל הוא שם... מה יש לו לעשות שם? יש שם איזו ישיבה? תמיהני אם יש מנין.. למה זה כך? בוודאי על לא דבר הוא שכך כלל ישראל נפוצים ומפוזרים בכל קצוות תבל.

מבאר האור החיים הקדוש (שמות ג' ח', ויקרא כ"ה ט"ל, במדבר כ"ד כ"ג ועוד), כי הסיבה היא שעל כלל ישראל להעלות ולברר את כל הניצוצות שהתפזרו על ידי אדם הראשון. וכשהיינו בארצנו ובית המקדש היה נצב על מכונו, והתורה היתה בידי ישראל, אז כל העולם היה מתוקן. אבל כשחרב המקדש וגלתה התורה נתפזרנו כולנו לכל ארבע רוחות העולם לחפש את הניצוצות ולתקן אותם.

אלו הם המלאכי אלהים עולים ויורדים בו, ואין 'אלהים' אלא מדת הדין. אתה במעשיך יכול להעלות את מדת הדין ולסלק אותה מאתנו, להעמיד אותה בשמי שמים שלא תרד לארץ על דרך שנאמר (תהלים קיט, פט) 'לעולם ה' דברך נצב בשמים', או חלילה להוריד אותה כאן לארץ. הכל תלוי בנו.

מוסיף רבי שלמה ברעוודא, כי יש כאן עומק נוסף. הנה כל המצוות כולם חביבות ויקרות, וכולם נותנות לאדם חיבור להקב"ה ית"ש ונותנות לאדם חיי נצח. אבל תלמוד תורה הוא שונה מן הכל, וכמו שכותב רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל, שאם ח"ו יהיה מצב שבו יום אחד כל כלל ישראל לא יתפללו את התפילות שתקנו לנו רבותינו, לא את תפילת שחרית, לא מנחה ולא ערבית, והרי אנחנו לא יכולים בכלל לאמוד ולשער את הנזק ואת החורבן ואת ההרס שזה יגרום לכל העולמות כולם כאשר יהיה חסר את העמוד הזה של 'עבודה', זו התפילה, מכל מקום עדיין העולם לא יתבטל ויהיה לו קיום. לעומת זאת אם חלילה יצויר שמקצה העולם ועד קצהו כל בית ישראל יתבטל רגע אחד מהתבוננות ולימוד בתורתנו הקדושה, מיד יתבטל כל העולם ויחזור לתוהו ובוהו, ולא יהיה לו קיום כלל.

אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת'. 'בריתי' זו התורה (כמפורש בנדרים ל"ב א'), ואם רגע אחד אין תורה, אם אין אותה ברציפות 'יומם ולילה' - 'חוקות שמים וארץ לא שמת'. וכתב שם רבי חיים מוולוז'ין, אם כן הוא, איך יכול להיות שאדם שיושב ולומד לא יתלהב ויאמר, 'אולי אני היחיד שעכשיו יושב ולומד ונמצא שאני מקיים ומעמיד את כל העולם כולו', ואם דקה אחת של לימוד תורה גרידא היא פתיחת כל שערי השפע והברכה לעולם כמו שראינו, על אחת כמה וכמה אם אדם יושב והוגה בתורה לבדו ומעמיד בתורתו את כל העולם כמה רבה מעלתו וכמה גדולה זכותו.

אלא מאי? יגיד לך אדם: מה זה הדיבורים האלו? וכי יש לך צד שאני יושב ברגע הזה ולומד לבדי?! הלא ב"ה בזמננו התרוממה קרן התורה, ויש ישיבות באמריקה ובאסיה, ואפילו באפריקה נוסדו כמה ישיבות, ואם כן יש הרבה תורה גם בלעדי. אומר רבי שלמה ברעוודא, זה אינו נכון. לעתיד לבוא, וזה קרוב ובא, יגלה הקב"ה את עינינו ועמיד לפנינו אדם אחד

ג. פעם ביקשו מרבי ישראל מסלנט זצ"ל שיסביר ויתאר מה זה המושג של 'חיי נצח'. חיים ארוכים אנחנו יכולים להבין מה זה, שהרי אנחנו רואים אנשים שחיים מאה שנה ויכולים לדמיין גם משהו שחי אלף שנה, אבל לחשוב על עשרות אלפי שנה או מליוני שנים, דעתנו קצרה מלהכיל. בבקשה, אמרו לרבי ישראל, תתאר לנו מה זה 'נצח נצחים'.

אמר להם רבי ישראל, תחשבו על חדר ענק שמלא כל כולו בגרעינים, מהקרקע ועד התקרה, ופעם במאה שנה מגיעה ציפור ואוכלת גרעין אחד. כמה זמן יקח לה לגמור את כל הגרעינים שבחדר? - זו היא רק ההתחלה של חיי נצח...

ויקשרו לראשו את הכתר. מדוע? מפני שהיה רגע אחד שבו היו רדיפות בחצי עולם, צרות ומהומות, ובחלק אחר של העולם היו ברקים ורעמים, וכשיש ברקים ורעמים כולם עומדים לברך 'שכוחו וגבורתו מלא עולם', ובאמת גם זו מצוה היא, אבל זו אינה תורה. ונמצא שהיה איזה רגע אחד שרק אותו אדם ישב ולמד תורה, וכל השפע לכל הנבראים כולם עבר דרכו, ומשכך יוצא שכל ההשפעות הטובות מאותו הרגע ועד סוף כל הדורות כולם שייכים לו ובאים מכוחו וזכותו, והוא זוכה ונוטל את שכר כולם. וכן הוא גם להיפך, רפיון של רגע אחד מלימוד התורה, מה שיכול לגרום.

זה החלום של יעקב אבינו, עמוד התורה. הוא רואה את מלאכי האלהים עולים ויורדים בו, ויודע שאם הוא יתעלה בלימוד התורה, יתעלה העולם אתו, אבל אם חלילה ירד - יבוא חורבן לעולם.

הבריאה כולה תלויה בפעולותיו של האדם

כל אחד מאתנו צריך לחיות את הידיעה הזו שהוא סולם שמוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, וכל פעולה שהוא עושה יכולה לגרום ולפעול הרבה הרבה. במסילת ישרים (פרק ראשון) כותב רבינו הרמח"ל, שבשעה שהקב"ה ברא את העולם ואת האדם, לקח את אדם הראשון נטלו והחזירו על כל אילנות בגן עדן, מה גדל על האילנות שהיו בגן עדן? יש אחד שחושב שגדל שם שסק... אבל אנחנו לא יכולים לדעת מה גדל על האילנות, והתורה לא גלתה לנו אלא שתי עצים מה היה ענינם, עץ החיים ועץ הדעת. ושאר כל האילנות אנחנו לא יכולים לדעת אלו בחינות רוחניות ואלו מדרגות נשגבות היו בהם. ואמר לו הקב"ה לאדם הראשון, ראה מעשי כמה נאים וכמה משובחים הם, כל הבריאה שבראתי - בשלמות בראתי אותה, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, אני לא צריך את הבריאה הזו, אך בשבילך עשיתי אותה, כדי שתוכל להתעלות על ידי זה, להתקרב אלי ולזכות לחיי הנצח. תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי.

רק את הבקשה הזו אני מבקש ממך, אל תקלקל ואל תחריב את עולמי. אבל אדם הראשון לא זכה להיות אפילו שעתיים בגן עדן, כמו שאומרת הגמרא (סנהדרין ל"ה ב') שבשעה זו חטא, בשעה זו קלקל ובשעה זו גירשו אותו. מהו 'עולמי' הזה שביקש הקב"ה מהאדם שלא יחריב אותו? - כפשוטו וכמדרשו.

במדרש תנחומא (פרשת פקודי ס"ג) אמרו רבותינו, כי האדם עצמו הוא בגדר עולם, 'עולם קטן'. ועל זה הצטווה האדם, תשגיח ותשמור שלא תקלקל את עצמך, כי לקלקל זה קל אבל לתקן את המעוות ולהחזיר את המצב לקדמותו, כמה עבודה וכמה דמעות צריך לזה.

ראה את מעשי האלהים, כי מי יוכל לתקן את אשר עוותו. אם יהיה איזה קלקול בעולם, כמה קשה יהיה לתקן אותו. הנה לנו אדם הראשון שחטא חטא אחד, ובחז"ל משמע שהיה

חטא זה בשוגג ואפילו קרוב לאונס, ועם כל זה אנחנו רואים כמה חורבן נגרם בגלל זה. ויותר מזה, אמרו רבותינו (ערובין יח): שאדם הראשון חסיד גדול היה ומאה ושלושים שנה ישב ועשה תשובה, ועם כל זה עדיין מיתה לא בטלה מאתנו וחטא אדם הראשון עדיין לא בא על תקונו. **ואם תעמיק עוד בענין, כותב הרמח"ל, תראה שהעולם נברא לשימוש האדם. אמנם הנה הוא עומד בשיקול גדול, כי אם האדם נמשך אחרי העולם ומתרחק מבוראו הנה הוא מתקלקל ומקלקל העולם עמו, וכמו שאמרו הקדמונים ש'עולם' הוא לשון העלם (ראה הרחבה במגיד דבריו ליעקב...), כי מי שהולך אחרי העולם מתרחק מבוראו ונעלם, ואז הפועל היוצא מזה שהוא מתקלקל ומקלקל העולם עמו, וכשמקלקל העולם עמו הרי הוא מביא לעולם חורבן והרס, כמו שראינו. אבל אם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש בעולם רק לסיוע לעבודת בוראו אז הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו. ועילוי גדול לכל הבריות כולם בהיותם משמשי האדם השלם, הבריות עצמם חפצות ורוצות שהאדם ישתמש בהם לצורך עבודת ה', וזה עצמו התכלית והמבוקש שלהם.**

ומביא הרמח"ל: והוא כענין מה שאמרו רבותינו בענין האור שגנוז הקב"ה לצדיקים. בשעה שהקב"ה ברא את העולם היה אור גדול, אור שבעת הימים שהיו צופים ורואים בו מסוף העולם ועד סופו, אבל ראה הקב"ה שח"ו יכולים הרשעים להשתמש בזה ועמד וגנוז. כיון שעמד הקב"ה וגנו את האור לצדיקים, שמח האור. כיון שידע האור שהרשעים לא ישתמשו ולא יהנו ממנו אלא הצדיקים, שמח שמחה עצומה, שנאמר (משלי יג, ט) 'אור צדיקים ישמח'. וכך מצאנו גם בפרשה שלנו על אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו, שאמרו רבותינו (חולין צא):, אמר רבי יצחק מלמד שהתקבצו כולם למקום אחד והיתה כל אחת אומרת עלי יניח צדיק ראשו, וכיוון שראה כך הקב"ה, חיבר את כולם לאבן אחת גדולה עליה הניח את ראשו. ומדוע התקוטטו על זה האבנים? - מפני שכל הבריאה מבקשת להיות ממשמשי אדם השלם, ויש בזה נחת רוח ועילוי לבריות כשהם זוכות לזה.

זה הוא המוסר הגדול שלמדנו בפרשה שלנו. האדם בכל פעולה שלו, ולו הפעוטה ביותר, חורץ גורלות. בריבוי של מילה אחת של תורה או קיום מצוה אחת, הוא ממשך שפע לכל הבריאה כולה בעליונים ובתחתונים^ה, ומביא אושר ברכה והצלחה לכל בית ישראל. אל

ד. וכתוב בספרים הקדושים בשם הבעש"ט שהקב"ה גנו את האור הגדול הזה בתורה (הובא במגיד דבריו ליעקב). הלא זהו פירוש המילה 'אורייתא', שהאור מונח בתורה. וכשאדם עמל בתורה לשמה ועינו קדושות וטהורות הוא זוכה לראות את הכל בתורה.

ה. מספרים על האדמו"ר מקאמרנא זצ"ל, שהיה איש אלהים קדוש, ופעם אחת ישב בליל שבת ודרש ברבים על השולחן, ודיבר בדברי חכמה בנגלה ובנסתר. והנה, יש את אלו שמתקבצים ובאים כדי

לו לאדם לזלזל ולו בחלקיק של מצוה, ועליו לדעת היטב מה כוחו ומה פעולתו - 'מלאכי אלהים עולים ויורדים בו'. אם יש לך אפשרות לבוא אפילו רק לחמש דקות של שיעור תורה - תבוא. הדקה הזו של לימוד התורה שלך, יש בה כח לסגור את כל בתי החולים, למעט מחלקת יולדות... אל תגיד 'היום כבר מאוחר, אבוא מחר'. תבוא עכשיו, וכל מה שתלמד ותשמע הוא רווח נקי, גם לך בפרט, וגם לכל הבריאה כולה בכלל.

ומי שרוצה שהלב שלו יהיה חי את הידיעה הזו באופן שכל חייו יהיו סובבים סביב הידיעה הזו ויהיה תמיד עבד נאמן לבורא עולם, עליו להעמיק התבוננות וחקר במעלת התורה, בהבנה מה היא כחה של תורה, ומה היא 'ציאת צדיק שעושה רושם'. ועל הכל כמו שפתחנו ואמרנו, עצם העסק והעמל והיגיעה בתורה, הם אלו שפותחים את הלב לתורת ה', והם אלו שמדריכים אותנו בעבודתו יתברך. וה' יהיה בעזרנו.

לשמוע דברי תורה וכדי לקבל מוסר, ויש את אלו שאינם באים בשביל הקרן אלא בשביל הפירות... הרי יש בשולחן אכילה ושתייה, ולצורך זה הם באים. ישבו שם כמה כאלו, ומאחר והם לא באו לשמוע את דברי האדמו"ר וגם לא היו ברי הכי להבין אותו, התחילו לפטפט ביניהם על דברים שהם כן מבינים, למשל על הסופה שהיתה בנגב, וכיוצא באלו. רק שכחו הם דבר אחד, שהם אלו שגרמו לסופה הזו... על כל פנים ישבו הם ופטפטו בדברים של מה בכך, בעוד האדמו"ר יושב ומדבר דברי תורה, דברים נשגבים העומדים ברומו של עולם.

עבר זמן מה והם ממשיכים לדבר ביניהם, והאדמו"ר שכבר לא יכל עוד לשאת את זה שבעוד הוא עוסק בתורת ה' באימה ויראה יושבים בצד כמה אנשים ומפריעים לכולם בדברים בטלים, הפסיק את השיעור ושגג כארי: 'שיהיה כאן שקט', 'ממני אפילו מלאכים מפחדים!' כשאדם שומע משפט כזה, שאפילו מלאכים מפחדים וחוששים מהרב, כולו מתמלא חלחלה. נהיה שם שקט מוחלט, ועד תום דרשתו של האדמו"ר לא נשמע אפילו רחש קל.

אחרי זה לחש האדמו"ר לאחד הנוכחים, אתה יודע למה המלאכים מפחדים ממני? - הם מפחדים ממני שלא אקלקל אותם...

ואם כך הוא אמר על עצמו, נמצא שמאתנו המלאכים מפחדים הרבה יותר.. שהרי האדמו"ר הזה שהיה כל כולו קדש קדשים וכולו עסוק רק במצוות ודעת ה', רק יכול להעלות את המלאכים. אבל אם אחד מאתנו חלילה עובר עבירה, כגון שמבטל את התורה או אומר לשון הרע וכדומה, אזי 'מלאכי אלהים עולים ויורדים בו', הוא ממעט את השפע לכל הבריאה כולה, בעליונים ובתחתונים. רח"ל. ויזכנו השי"ת לעבדו בלבב שלם ולעשות נחת רוח לפניו כל ימינו אנחנו וכל זרענו אכי"ר.

חידו"ת פרשת ויצא

א. בענין וישכם לבן נבוקר

בראשית (ל"ב א'): "וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויכרך אתהם וילך וישב לבן למקומו". ותמיד הפליא אותי מדוע לבן קם בהשכמה מאי כולי האי, ומה צורך לו בזה, ואחי הג"ר ראובן נסים הי"ו אמר לי שיש לומר שלבן עובד לשמש היה, לכן קם בהשכמה לעבוד עבודה זרה, ודפח"ח.

והנה זה אמת ונכון שלבן עובד עבודה זרה היה, וכמפורש בדברי רז"ל כדרשתם ז"ל במדרש בראשית רבה (פ"ס ס"ז) על הפסוק (שם כ"ד ל"א) פניתי הבית, פניתי מעבודה זרה הובא בפירוש רש"י על התורה שם, וכן הוא בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל שם, ועיין בדברי רבינו החזקוני ז"ל בראשית שם (פסוק ל"ב), ובספר חתם סופר על התורה בראשית (כ"ד כ"ג) ע"ש. [וראה נא כי תיבות "פניתי הבית" עולים בגימטריא "זה היום פניתי מעבודה זרה" ודוק].

ואף שאיני יודע אם בדברי רז"ל מצינו כן שלבן עובד לשמש היה, אבל כבר נודע שפולחן עבודה זרה לשמש היה היותר מקובל ונפוץ באותו זמן, עיין בדברי הרמב"ם ז"ל בהלכות עבודה זרה (פרק א'), ובברכות (ז' א'): "תנא משמיה דרבי מאיר בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחויים לחמה מיד הקב"ה כועס", וכתב הגאון הנצי"ב ז"ל בספרו העמק דבר בראשית (כ"ה ו'): "להרחיקם מעבודת השמש שהיה נהוג בכל מלכי מזרח ומערב כידוע", ושם בהעמק דבר דברים (ד' י"ז): "והיו מאמינים שכח החמה היא תמונת כל". [ואינה סתירה שהיה לבן עובד לתרפים, ובפרט לאומרים שהתרפים אינם עבודה זרה].

ובס"ד יש לומר על פי מה דמטו משמיה דרבינו החפץ חיים ז"ל שעמד שהרי יעקב ולבן כרתו ברית שלום ועשו זבח וכו', ואם כן כשלבן הולך לדרוכו היה לו ללבן לנשק ליעקב שהרי הוא העיקרי שעמו עשה ברית שלום, ומפורש בתורה שאותו דוקא את יעקב - לבן הרשע לא נישק, והטעם אמר רבינו החפץ חיים ז"ל כי אין השקר אוהב את האמת ואדרבה שונאו, ואיך לבן הרשע ינשק ליעקב שלימא אמת ליעקב ודפח"ח.

ולפי זה יש לומר שלכן לבן השכים בבוקר, כי בלילה לא יכול היה ללכת עיין פסחים (ב' א' וב'), אבל מיד עם השכמה קם וברח, שאי אפשר לשקר להיות במחיצת האמת כלל ועיקר, ולכן ברגע הראשון שיכול היה לבן להתנתק מיעקב קם ונמלט, וכמו שהסביר לנו רבינו החפץ חיים כנ"ל, וזה פשר השכמתו.

והיום עלה בדעתי בס"ד לפרש בדרך צחות לתרץ בחדא מחתא שתי התמיהות, הן מדוע לבן השכים בבוקר, והן מדוע לא נישק ליעקב, ואומר כי אחת מתרצת לחברתה, שיש לומר שבודאי יעקב אבינו ע"ה היה מתפלל תפילת ותיקין בנוץ החמה, ולכן לבן קם בהשכמה באותו זמן שיעקב התפלל, כדי שתהיה לו סיבה לא לנשק את יעקב, כי הסביר ואמר לבן הרשע ומה אני יכול לעשות הרי חתני יעקב מתפלל עכשיו, ואינני יכול לנשקו שהרי מתפלל הוא, ולכן רק

נישק לבניו ובנותיו ונמלט, ובזה אתי שפיר שתי התמיהות, וכל מילתא דגנאי שאפשר לתלות בלבן הרשע תלה בו, ועדיין לא הגיענו למקצת "שבחו" של אותו רשע שביקש לעקור את הכל, והשי"ת ברחמיו הצילנו מידיו כן יעשה עמנו תמיד ניסים והצלה אמן. [ולפי זה יש לפרש שלכך לבן נישק את בני יעקב ואת ובנותיו, וכמו שמצינו בו לעיל (כ"ט י"ג) "וירץ לקראתו ויחבק לו וינשק לו", ושם דרשו ז"ל שכל הנשיקה החיבוק היו לשם ממון, שחשב שיעקב הביא איתו ממון או מרגליות החביא בפיו וכדפרש"י שם, ונשיקה הנשיקה לגזירה שוה שגם נשיקות שנישק לבנותיו ונכדיו היו על דרך זה לבדוק שמא נטלו ממנו ממון ומרגליות. **עמנואל**].

ב. בענין וילך וישב לבן למקומו

בראשית (ל"ב א'): "וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם וילך וישב לבן למקומו". וראיתי הרגש אמיתי והערה נכונה בספר הכתב והקבלה, ואביא כל דבריו ז"ל: "וילך וישב לבן, בשאר מקומות נאמר וישב לחוד, בלא קדימת וילך, כמו וישב אברהם אל נערו (בראשית כ"ב), וישב ארצה מצרים (שמות ד'), וכאן הקדים לפניו וילך, וכן בבלעם (במדבר כ"ד כ"ה) נאמר וילך וישב למקומו.

ואפשר שבא כן להורות שהיה באלה הליכה, כלומר ריחוק ממקום שהיה בו אל מקום שאליו, והיה בהם גם השבה, כלומר חזרה אל המקום שיצאו ממנו, כענין ודוד הולך ושב לראות את צאן אביו (שמואל א' י"ז), שטעמו שלא קבע דוד ישיבתו בבית שאול, אבל היה הולך ושב מביתו לבית אביו ועיין מה שכתבתי דברים (כ"ה) על הפסוק וילך וישב לביתו.

והנה בלעם בהולכו כעת מבלק לביתו, שב אחר כך עוד הפעם נגד ישראל במלחמת מדין, כדכתיב (במדבר ל"א ח') ואת בלעם בן בעור הרגו ועין בפירוש רש"י שם ובפסוק ו' שם, לכן נאמר בו וילך וישב למקומו, שהיתה ההליכה לביתו רק הליכה זמנית ולפי שעה, כי אחר כך חזר ושב להתנגד לישראל.

ובן כאן בלבן אמר וילך וישב, שהליכתו לביתו כעת לא היתה רק לפי שעה כי חזר עוד לשוב לעשות תחבולות מרמה נגד יעקב, כמוזכר בספר הישר, אחר שעבר לבן מאת יעקב מהר ושלה את בעור בנו בן שבע עשרה שנה ועמו אבי חורף בן עוץ בן נחור אל ארץ שעיר אל עשו לעורר אותו לבוא על יעקב להרגו, ויעש עשו כן ויקבוץ את כל חילו וילך לקראת יעקב, והדבר בא עד רבקה אם יעקב, ותמהר ותשלח שבעים ושנים איש מעבדי יצחק לעזור ליעקב, ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה לעמוד לי מאת אלהים זה, ויקרא יעקב את המקום ההוא מחנים", עד כאן מספר הכתב והקבלה.

ואם היתה לנו רשות הייתי אומר בס"ד להסביר דקדוק נכון זה מדוע בתורה הקדושה דוקא בלבן ובלעם מצינו לשון זה "וילך וישב למקומו" כנ"ל, והוא עם דברי קדשו של רבינו אברהם סבע ז"ל ממגורשי קסטיליה שבספרד, בספרו המופלא צרור המור בראשית שם: "אמר וישב לבן למקומו ויעקב הלך לדרכו, והרצון בזה כי ראוי היה לבן אחר שנראה אליו מלאך בחלום בשביל כבוד יעקב, וראה יושר לבבו וטענותיו, וכולם צודקות, שיכיר האמת ויודה באלהי אמת אחר

שזכה להתדבק ביעקב, וכל זרעו זרע הקדש היה מבנותיו, ולא הועילו לו קסמיו, לכן אמר שלא היה כן, אלא ששב לרשעו ולמדרגתו הראשונה, כל למד צדק, וזהו וישב לבן למקומו", ודפח"ח. ועבשיו מצאתי כיסוד הזה לרבינו הכהן הגדול מאחיו הגאון רבי מאיר שמחה ז"ל בספרו משך חכמה שם שכה כתב: "וישב לבן למקומו ויעקב הלך לדרכו, פירוש כי מי שיש לו איש קדוש כיעקב בתוך ביתו, הלא ראוי להתבשם ממעשיו וחכמתו, ולקיים בו הולך את חכמים יחכם (משלי י"ג כ'), ולא כן היה כאן, וכאשר הלך יעקב - שב לבן למקומו הראשון, היינו מצבו הרע בדיעות ובמידות, רמאי ואוהב ממון, ויעקב הלך לדרכו שהצדיק והתלמיד חכם האמיתי הוא הולך ממקום הראשון למעלות גדולות וכמו שאמרו בברכות (ס"ד א') תלמידי חכמים אין להם מנוחה בעולם הזה ובעולם הבא, שמתוספים מעלה ומעלה מיום ליום, ומיד ויפגעו בו מלאכי וכו' והבן", והוא כיסוד הרב צרור המור ז"ל. [נועין במדרש לקח טוב הוא פסיקתא זוטרותא בראשית שם: "וילך וישב לבן למקומו - לרמאותו" ודוק. עמנואל].

ולפי דרכם דרך הקודש, יש לי לומר גם בבלעם הרשע שונא ישראל הגדול, שעם ראה פלאות ונפלאות, שהאתון סוכנת ידידי דיברה עמו, ומלאך ה' בא לקראתו, וכל זה שלא יקלל לישראל ותשקוט שנאתו, וראה איך ההשגחה העליונה חופפת על ישראל, ולא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב, והוא עצמו צווה ואומר מה אקוב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם ה', הרי הוא רואה בחוש ובעליל אהבת השי"ת לעמו וגודל השגחתו עליהם, והיה לו ללמוד לקח ומוסר, ולחזור מדרכו הרעה, הנה שב למקומו - לשנאתו היוקדת כבראשונה, והלך בלעם לחזק לבלק שיחטיא ישראל בעריות וכדכתב בספר שפתי כהן שם... דוק והרחב.

ומה ימתקו הדברים עם מאמרם ז"ל במסכת סנהדרין (ק"ה א'): "תנא הוא בעור, הוא כושן רשעים, הוא לבן הארמי, בעור שבא על בעיר, כושן רשעים דעבד שתי רשעיות בישראל אחת בימי יעקב ואחת בימי שפוט השופטים, ומה שמו לבן הארמי שמו" ודוק היטב. [נועין בזה לגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בספרו בן יהוידע סנהדרין שם (ק"ה ב' וק"ו ב'), ודוק].

וראיתי עכשיו שכבר הרב צרור המור ז"ל בפירושו לספר במדבר שם אזיל לטעמיה וכתב כן: "אמר וילך וישב, ודי היה שיאמר וילך למקומו, אבל אמר וישב, לומר ששב לדרכו ולקסמיו הראשונים, ואף על פי שראה כל אלו הנבואות והטובות העתידות לישראל, לא חזר מדרכו הרעה אלא שב למקומו", ועיין בדבריו העמוקים של רבינו הגר"א ז"ל באדרת אליהו שגם הוא ז"ל עמד בזה, וכן בספר אור החיים הקדוש שם ודוק.

ג. בענין אם דינה נתעברה בביאה ראשונה

בראשית (ל"ד א'): "ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ וירא אתה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה ויענה", ופירש רש"י ז"ל: "וישכב אתה, כדרכה, ויענה, שלא כדרכה".

וראיתי לגאון חיד"א ז"ל בספרו פני דוד שם (פרשת וישלח אות ד') שכה כתב: "ואפשר לפרש במה שכתב רש"י וישכב אותה כדרכה, ויענה שלא כדרכה, ומקשים דמסכת יומא (ע"ז

(ב) אמרינן ששכם ענה מביאות אחרות, ופירש רש"י שלא בא עליה. והרב מהרימ"ט בחידושו למסכת קדושין (כ"ב ב' ד"ה מאן) שם תהי עלה אם כן עשית לשכם פרוש ולדינה זונה, אלא שבא עליה ביאות אחרות כמו שכתוב ואין ברגלים חוטא וכו', ויש לקיים דבריו דינה נתעברה מאסנת כמו שאמרו רז"ל, ודינה היתה בתולה, ואין נתעברה, אלא מוכרח שבא עליה ביאות אחרות" עכ"ל, ועיין באריכות בספר פרדס יוסף שם.

ומבואר באר היטב בהגאון חיד"א ז"ל סבירא ליה דהא דאמרו ביבמות (ל"ד א') אין אשה מתעברת מביאה ראשונה היינו שהוא דבר מוחלט שאי אפשר כלל וכלל שתתעבר מביאה ראשונה, ולית ליה מה שכתבו גדולי האחרונים הגאון רבי יונתן ז"ל בספרו בני אהובה על הרמב"ם הלכות אישות (פט"ו ה"ו ד"ה אמנם דמ"ז ע"ב): "לפי דברי הר"ן בפרק קמא דקידושין דכתב דאף על פי דאין האשה מתעברת מביאה ראשונה זימנין דמתעברה ע"ש, יש מקום ליישב הקושיא שהקשיתי, אך נראה דודאי הר"ן ז"ל מודה דהוא מיעוטא דלא שכח כלל, דבכל דוכתי אמרינן בפשיטות והא אין אשה מתעברת מביאה ראשונה, כאילו הוא בלתי אפשרות להתעבר". ורק"ק הלשון שכתב "דבכל דוכתי" אמרינן אין אשה מתעברת וכו', והרי בתלמוד לשון אינו נזכר אלא רק ביבמות (ל"ד א' וב') ותו לא, ובתלמוד ירושלמי לא ראיתי שנוכר כלל, ובמדרש בראשית רבה (פמ"ה ופנ"א) נחלקו אמוראים בזה, ועיין שיבת ציון דלעיל ועמודי אש דלקמן, וי"ל.

וגם הגאון נודע ביהודה ז"ל (מהדורא קמא אה"ע סימן כ"ב) כתב: "כוונת חז"ל שאמרו אין אשה מתעברת מביאה ראשונה, היינו שעל פי רוב אינה מתעברת מביאה ראשונה" ע"ש, ועוד עיין בנודע ביהודה מהדורה תנינא (אה"ע סימן ל"א) ע"ש, ובפתחי תשובה אה"ע (סימן ד' אות י"ז, וסימן י"ג אות י"ח) כתב שרבינו החתם סופר ז"ל הסכים עם סברת הנודע ביהודה ועוד עיין שם בזה, וכן נקט בפשיטות בערוך השלחן אה"ע (סימן ד' סוף אות כ"ה) ע"ש.

ומר בריה דהגאון נודע ביהודה ז"ל הוא הגאון רבי שמואל ז"ל, בספרו שו"ת שיבת ציון (סימן ע"ג) יצא לסייע לדבריו אביו הגאון ז"ל וכתב: "הנה דברי אאמ"ו נובעים מדברי הר"ן זצ"ל קידושין (י' א') אהא דקא מבעיא שם אי תחילת ביאה קונה או סוף ביאה קונה והקשה אהא דבמסכת יבמות (כ' ב') אמרו דאין עשה דיבום דוחה לא תעשה משום דגזרינן ביאה ראשונה אטו ביאה שניה, ולמה לא אמר גזירה תחילת ביאה אטו סוף ביאה, ותירץ הר"ן דכל הביאה ראשונה היא המצוה דבעינן ביאה הראויה להקמת זרע [ועיין בתוספות יבמות (כ' ב' ד"ה אטו), ומשנה למלך הלכות אישות (פט"ו ה"ד)] והקשה הר"ן ז"ל הא גם הביאה ראשונה אינה ראויה להקמת שם כמו שהקשו התוספות יבמות שם (כ' א' ד"ה יבא עשה), ותירץ הר"ן דמה דאמרינן אין האשה מתעברת מביאה ראשונה על הרוב קאמר, אבל זימנין דמתעברת מביאה ראשונה, עד כאן דברי הר"ן ז"ל, הרי מפורש כדברי אאמ"ו הגאון זצ"ל".

ורבים ושלמים מגדולי גאוני בתראי ז"ל הביאו דברי הנודע ביהודה ז"ל הנ"ל שאין אשה מתעברת מביאה ראשונה היינו על פי רוב, והעירו שכבר הר"ן ז"ל בקידושין הנ"ל כתב כן, כמו שתראה לגאון המובהק מהרש"ז מלובלין ז"ל בשו"ת תורת חסד או"ח (סימן מ' אות ג') שכתב: "ובנודע ביהודה (הנ"ל) כתב כן מדנפשיה דאיכא מיעוטא דמתעברות מביאה ראשונה. וכיוון לדברי הר"ן הנ"ל, ופירש שם קושיית התלמוד, ועוד ראיתי לו שם בשו"ת תורת חסד

אה"ע (סימן ל"ח אות ג'): "אין אשה מתעברת מביאה ראשונה זהו גם כן על פי הרוב, ומכל מקום יש מיעוט שמתעברות מביאה ראשונה כמו שכתב הר"ן קידושין פרק קמא) וכן כתב בנודע ביהודה מהדורה קמא (אה"ע סימן כ"ב) עכ"ל.

ובשו"ת עמודי אש (סימן כ' אות כ"ו) כה כתב: "ולפלא בעיני על הנודע ביהודה שלא ראה שכן מבואר בר"ן פרק קמא דקידושין שכתב ואף על גב דעל הרוב אין האשה מתעברת מביאה הראשונה זמנין דמתעברי כדאיתא התם עכ"ל. הרי שמבואר כן, הן אמת שמה שכתב הר"ן "כדאיתא התם", לא ידעתי היכן מבואר שם כן, ואולי כוונתו שבחידושי שם הוכיח כן, וכן בשו"ת דברי חן נתנזון (סימן ס') האריך בזה והעיר כזאת על הנודע ביהודה עש"ב, וגם בשו"ת לבושי מרדכי מהדורה קמא (י"ד סימן ק"יח) כתב שכדברי הנודע ביהודה כבר כתב בהר"ן בקידושין הנ"ל, וכן בשו"ת רב"ז אה"ע (סימן ס' אות ח'), ובספר יד שלמה פריידר על הרמב"ם (הלכות אישות ד"ב ע"ב) תמה וכתב: "והנה חידוש ופלא גדול בעיני על רב מובהק כמו הנודע ביהודה שנעלם ממנו לשון הר"ן בסוגיין וכו' עש"ב, וגם הגאון בעל תירושי ויצהר ז"ל הי"ד בתוך הגהות זקיניו רצ"ה ברלין ז"ל יבמות (ל"ד א') העיר שכדברי הנודע ביהודה כבר כתב הר"ן קידושין הנ"ל ע"ש. **ובן** נקט בפשיטות הגאון האדר"ת בשו"ת מענה אליהו (סימן ט"ז ד"ה גס) שדברי הנודע ביהודה הנ"ל הן הם דברי הר"ן, וחזר וכתב כן הגאון האדר"ת ז"ל עוד שם (סימן ל"ב) ע"ש, וכן כתב בשו"ת דובב מישרים ח"ד (סימן ר"ו) ועוד ועוד, ולפי דבריהם בטל ההכרח של הגאון חיד"א ז"ל כמובן.

ועוד יש לעיין אם לא מצינו סתירה בדברי הגאון רבינו יונתן אייבשיץ ז"ל, כי ראיתי לו בספר תפארת יונתן על התורה בראשית (ל"ד ב') שכתב: "וירא אותה שכס בן חמור החוי נשיא הארץ וישכב אותה ויענה. ודרשו וישכב כדרכה, ויענה שלא כדרכה, ונראה הטעם כי חשקה נפשו בדינה ואהב אותה למאוד, ודינה היתה אז קטנה כי נולדה בפעם אחת עם יוסף, ולאחר לידת יוסף לא נתעכב יעקב בבית לבן רק ששה שנים, וגם אם נתעכב בסוכות ח"י חדשים, מכל מקום הרי היא בת שבע שנים וחצי, ואמרו חז"ל (יבמות י"ב ב' ושי"ג) קטנה משמשת במוך שמא תתעבר ותמות ע"ש, ולכך היה שכס חס על דינה שלא תתעבר ותמות, ובא עליה בפעם ראשונה כדרכה, כי אין אשה מתעברת מביאה ראשונה, ופעם שניה בא עליה שלא כדרכה ואי אפשר לה להתעבר", וכאן מתבאר דהבין דביאה ראשונה אי אפשר להתעבר כלל וכלל, כי אם יכולה להתעבר שכס היה חס על דינה כנ"ל, ולא כדבריו בספרו בני אהובה דזימנין מתעברא אלא דהוא רק מילתא דלא שכחא כלל, ועיין. [ומה שכתב שדינה היתה אז בת שבע ומחצה, הנה במסכת סופרים (ס"פ כ"א) אמרו שדינה היתה בת שש שנים כשילדה את אסנת משכס ע"ש, ועיין בחיבורי תורת יעקב (דף תתק"ח ואילך) ונתבאר עוד במקומו בס"ד].

ובגוף הענין שחידשו הגאונים רבי יונתן אייבשיץ ז"ל והגאון נודע ביהודה ז"ל שמה שאמרו אין אשה מתעברת מביאה ראשונה היינו על פי רוב, אבל יש מיעוט שמתעברות גם בביאה ראשונה - בס"ד הארכתי הרבה בזה בחיבורי ברית יעקב ח"ב (מערכת א' ערך אין אשה מתעברת), והבאתי שם שרבים מגאונים בתראי דחו הראיה מדברי הר"ן ז"ל בפרק קמא דקידושין הנ"ל, וסבירא להו דהוא דבר מוחלט שאין אשה [בתולה] מתעברת מביאה ראשונה, והוכיחו כן מדברי הר"ן עצמו בחידושי לסנהדרין (י"ט א') וזה כדברי הגאון חיד"א ז"ל עש"ב בס"ד.

תדפיס מספר שנות חיים כת"י - ענייני אריכות ימים

סימן יב

באר בחלום

רבי חנינא דמצינו חיים אצל שלום. ובוה שייך דברי רבא דאמר חיים ממש, לפי שרבי חנינא ורבי נתן פתרו חיים על ענין אחר מר על שלום ומר על תורה, אמר איהו דהיינו חיים ממש".

וראיתי בחידושי חתם סופר בבא קמא (ב' א') שכתב: "הרואה באר בחלום יצפה

לשלום לחכמה ולתורה כמבואר בברכות פרק הרואה", והנך רואה שאכן בפרק הרואה אמרו שהרואה באר בחלום רואה שלום ומצא תורה, ויזכה לחיים ממש, אבל לא נזכר שהרואה באר בחלום יצפה לחכמה, ורק אמרו שם (נ"ו ב') הרואה קנה בחלום יצפה לחכמה, וכך שם (נ"ז א') הרואה אווה בחלום יצפה לחכמה, ושם (נ"ז ב') הרואה שלמה בחלום יצפה לחכמה, ועוד שם הרואה יחזקאל בחלום יצפה לחכמה, והרואה משלי בחלום יצפה לחכמה, והרואה קהלת בחלום יצפה לחכמה, והרואה את רבי בחלום יצפה לחכמה, והרואה בן זומא בחלום יצפה לחכמה, ובאבות דרבי נתן (פ"מ הי"א) הרואה רבי ישמעאל בחלום יצפה לחכמה, ורבינו נסים גאון בברכות (נ"ז ב') לא גרס הרואה רבי כגירסתנו, אלא גרס הרואה רבי אלעזר בן עזריה יצפה לחכמה ועיין בדקדוקי סופרים שם ע"ש. [ושם בברכות (נ"ז א') הבא על אחותו בחלום יצפה לחכמה].

ברכות (נ"ו ב'): "אמר רבי חנינא הרואה באר בחלום רואה שלום, שנאמר ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים. רבי נתן אומר מצא תורה שנאמר כי מוצאי מצא חיים וכתוב הכא באר מים חיים. רבא אמר **חיים ממש**".

ובתב מהרש"א ז"ל: "הרואה באר בחלום שנאמר ויחפרו עבדי יצחק וגו'. ולא נתקיים ביד יצחק עד שהיה לו שלום ולא רבו עליה עוד. ומאן דאמר מצא תורה כי היא נמשלה למים, כמו שאמר הוי כל צמא לכו למים, וגם שמצינו בשאר דברים נמשלו למים כמו מים רבים לא יוכלו וגו', ומים הזידונים אבל לא מצינו בהם מים חיים כמו התורה שנאמר בה חיים. ורבא שאמר חיים ממש כי טבע האנושי תולים במים חיים לשאוב ממקור החיים וכמו שאמרו אי אפשר לעולם בלא מים".

ובספר צל"ח שם כתב: "הרואה באר וכו' רואה שלום, שנאמר ויחפרו וגו' באר מים חיים. ולכאורה יפלא היכן נזכר כאן שלום, ומהרש"א נדחק בזה. ונראה כיון דכתיב חיים אצל באר, וכתוב בריתי היתה אתו החיים והשלום וכמו שאמר רבי נתן מצא תורה והיינו משום דכתיב חיים אצל תורה, הכי נמי אמר

סימן יג

בגדים נקיים

ובספר פלא יועץ (ערוך נקיות) כתב: "ובכלל מדת הנקיות שיהא נקי מכל רבב ומכל לכלוך, ויהיו בגדיו נקיים ומגוהצים, ולא יראה החוצה בבגדים מלוכלכים כאחד הריקים, דלאו אורח ארעא, וידוע מאמר רז"ל על תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדיו, וכל אדם יעשה עצמו תלמיד חכם לענין זה".

ועוד בפלא יועץ (ערוך טהרה) כתב: "צריך ליזהר בטהרת המלבושים, שלא יהא בהם לכלוך, וטנוף צואה, או מי רגלים, או שכבת זרע, ובזה צריך להזהיר גדולים על הקטנים שיקנחו אותם יפה כדי שיחפץ ה' בידם יצליח ויזכו לכתרה של תורה" עכ"ל.

כתב הגאון יעב"ץ ז"ל בספרו מגדל עוז (בית מידות עליית המידות החמודות) משם ספר מבחר הפנינים: "הנפש הטובה, והשכן הטוב, והדירה הטובה, והבגדים הנקיים, מאריכין ימיו של אדם בטובה" עכ"ל.

ובתוב בסוף ספר פלא יועץ, במאמר אלפא ביתא דרבי צבי הירש ז"ל (ערוך טהרה): "טהרה, יהיה טהור בכל עת בטבילת גופו ובנטילת ידיים, ותיכף ומיד שהוא יכול ליטלם לא ישהה הטומאה עליו אפילו כדי הילוך ארבע אמות, גם יזהר בטהרת בגדיו וכלי תשמישיו, כי זה מעורר טהרת הגוף, וטהרת הגוף מעוררת טהרת הנפש" עכ"ל.

סימן יד

בטחון

האדם תלויים בזה". ועם האמור לעיל יובן היטב ודוק.

ודע שצריך להבין מה פירוש "בעל הבטחה" שנקט הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל, אם הכוונה שמבטיח ומקיים, או כוונת הדברים שיהיה בעל בטחון, ונ"ל שכוונתו לבעל בטחון, ואמינא לה מהא דבספרו כף החיים במפתחות סימן א' (דש"ב רע"א) כתב: "להיות בעל הבטחה", ובגוף הספר שם (סימן א' אות י"ז) כתב: "יבטח בה' בכל נפשו, וכבר הפליגו רז"ל במעלת הבוטח בה', והרב בעל חובת הלבבות והרב ראשית חכמה (שער האהבה) האריכו למעניתם", הרי שבעל הבטחה בלשון הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל הכוונה לבעל בטחון.

א.

כתב הגאון רבי חיים פאלאגי בספרו קול החיים (סימן ו' אות ט"ז דף ק"ח): "בעל הבטחה זוכה לאריכות ימים ע"ש. ובנו הגאון רבי אברהם פאלאגי ז"ל בספרו והוכיח אברהם (דף צ"ד ע"א) ציין שמקורו במדרש בראשית רבה פרשת ויחי על הפסוק אל תיראי תולעת יעקב (והוא שם פרשה ק' סימן ג'), ולא הבנתי היטב מהיכא נפקא ליה הכי מהתם ע"ש.

ובספרו תוכחת חיים (פרשת במדבר דף ק"א אות י"ז) כתב הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל: "תהיה תמיד בפנים שוחקות ובעל הבטחה ושמח וטוב לב תמיד, כי חיו של

שחורה) ע"ש, ולפיכך אהני ליה בטחונו בהשי"ת שיאריך ימים.

ואזכיר כאן את אשר ומצאתי בקונטרס **חזון יעקב**, הכתובים בכתב יד קודש של מורי זקני איש אלהים קדוש, הפוסק הגדול המקובל האלהי, הגאון רבינו יעקב חיים סופר זצ"ל בעל כף החיים, והוא קונטרס החלומות והחזיונות אשר מן השמים הראוהו וגילו את אזנו, דברים נוראים ונפלאים, וכבוד אלהים הסתר דבר, ושם כתוב (סימן ע"ב) לאמור: "שנת תרע"ה ט"ז כסלו, הראו לי שצריך לזהר שלא לדאוג על שום, דבר רק לבטוח בה', ושעל ידי זה יהיה כח בגוף האדם שלא לשוח, ושלא יבלה בשרו, גם כי יזקין הרבה" עכל"ק, דוק והבן.

ועוד יש לנו בזה טעם עמוק מדוע בעל בטחון יאריך ימים, והוא על פי דברות הזהר הקדוש האמורים לעיל, דהבוטח בה' דבוק בשמא קדישא דקב"ה **דא שכינתא**, וככתוב במקדש מלך שם, וכבר מבואר אצלנו בארוכה בפתיחה לחיבורי הנכחי שכל שיש חיבור לשכינה - יש חיים אורך ימים ושנות חיים, כי באור פני מלך חיים, ובמדרש דברים רבה (ר"פ כי תבא): "דע שאתה מקבל פני שכינה מה כתיב אחריו כי מוצאי מצא **חיים**", ובפירושו רבינו בחיי ז"ל (ר"פ יורא) כתב: "**כי החיים דבקים בגילוי שכינה**", והרב כלי יקר ז"ל בספרו עמודי שש (עמוד התורה ד"ז סע"ד) כתב: "כי הדבקות **בשכינה נותן חיים** אל הנדבק", ועיין בחיבורי נר יהודה (סימן ג' סד"ה מכל) ושם נסמן.

ויש לנו להוסיף בזה דברים בס"ד שראיתי לגאון אדמו"ר מהרצ"א מדינוב ז"ל בספרו אגרא דפרקא (סימן קס"ג) שכתב: "רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנהו, הרמ"ז ז"ל והובא במקדש מלך על זהר (ר"פ

ועכשיו ראיתי במפורש שכשהגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל משתמש בלשון "בעל הבטחה", כוונתו לבעל בטחון, שבספרו עתרת החיים (דק"ז ע"א אות י"א) כתב: "**הבטחה**, מי שמתפלל אל השי"ת זה מורה שהוא **בעל הבטחה**, ועליו נאמר ברוך הגבר **אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו**, הכי איתא במכילתא (ע"ה"פ אשר לקחתי מיד האמורי) והובא בילקוט ראובני (אות כ"ב) עיין שם" ודוק, וגם עיין בספרו צוואה מחיים (ד"כ ע"ב ריש אות כ') ע"ש. [ועיין בחיבורי הנכחי לקמן (ערך מזמור פ"ו, וערך שמחה) ודוק].

ומצאתי בס"ד בזהר הקדוש ח"ב (דכ"ב סע"א): "בטחו בה' עדי עד, כל יומי דבר נש בעי לאתתקפא בקב"ה, ומאן דשוי ביה בטחונה ותוקפיה כדקא יאות, לא יכלין להרע ליה כל בני עלמא, דכל מאן דשוי תוקפיה בשמא קדישא **אתקיים בעלמא**, בגין דעלמא בשמיה קדישא אתקיים, הדא הוא דכתיב כי ביה ה' צור עולמים צייר עלמין" ע"ש. הרי לנו מפורש שבעל בטחון שבטחונו בצורו ית"ש זוכה **דאתקיים בעלמא** ודוק.

ונראה לי בס"ד דמאי דקאמר הזהר הכא דמאן דשוויה בטחונה ותוקפיה בקב"ה לא יכלין להרע ליה כל בני עלמא, אתי לאשמועינן דאף דבעל בחירה יכול להרוג אף את מי שאינו מחוייב מיתה, וכדאמר בספר הזהר עצמו ח"א (דקפ"ה רע"ב) ועיין בספר אור החיים הקדוש (ר"פ וישב) ונתבאר במקומו בארוכה, מכל מקום בעל בטחון, **כל** בני עלמא לא יוכלו להרע לו ואף בעל בחירה ודוק.

ומעמא דמילתא שבעל בטחון מאריך ימים, בפשוטו מובן שהרי מי שהוא בעל בטחון אינו סובל כל עיקר מדאגות וממרה שחורה המקצרים ימי האדם, וכמו שהבאתי בס"ד בחיבורי הנכחי (ערך דאגה, וערך מרה

כן מספר חובת הלכות ז"ל שהוא כתב כן שתהיה השתדלות האדם לקיים מה שחייב השי"ת ולהזהר ממה שאסר עלינו כדי שיהיה הבורא מסכים לו במה שהוא בוטח עליו, כמו שאמרו (אבות פ"ג) עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו וכו', ואמר הכתוב בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה, אבל מי שיבטח על הבורא והוא ממרה אותו - כמה הוא סכל וכמה דעתו חלושה וכו' עיין בארוכה בדבריו ז"ל, והרב החסיד בעל ראשית חכמה ז"ל סיים: ואני אומר על רשע שבוטח בה', וכסיל מתעבר ובוטח ע"ש.

ואני עני עם שאיני כדאי, תמה על עצמי, שהרי רבותינו ז"ל במדרש תהלים (פ"ב ס"ג) אמרו: "רבים מכאובים לרשע לפי שאינו תולה בטחונו בהקב"ה, והבוטח בה' חסד יסובבנו רבי אלעזר בשם רבי אבא אמר אפילו רשע בוטח בה' חסד יסובבנו" עכ"ל. ובילקוט שמעוני תהלים (שם רמז תשי"ט) הובא ממדרש ויקרא רבה וזו לשונו: "רבי אליעזר ורבי תנחום בשם רבי ירמיה אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו" ע"ש.

והרב שבט מוסר ז"ל בספרו מנחת אליהו (פי"א דט"ו ע"א) כתב לפרש קרא והבוטח בה' חסד יסובבנו, ולא אמר "הצדיק" חסד יסובבנו, שבא ללמד שכל מי שיש בו הבטחה [ר"ל בטחון] אף על פי שיהיה לו עונות אחרים - חסד יסובבנו ע"ש, והובא בספר נפש היפה (מערכת ה' אות ג') ע"ש. ומן התימה שלא הזכירו שהיא דרשת חז"ל עצמם על האי קרא כנ"ל. ויק"ק שבנפש היפה שם לא הזכיר דברי אביו הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל בזה, ואולי כשכתב דבריו עדיין לא נדפס ספרו הכתוב לחיים].

מיהו בהיה דשבת דלעיל (קל"ט א'): "ועל ה' ישענו, הן רשעים אלא שתלו בטחונם

וארא) פירש אפילו רשע הבוטח בה' חסד יסובבנהו ולא יכול הסט"א לשלטא עליה, והטעם שמדת הבטחון מסודר **החכמה**, וכל דינין אתכפיין.

ולדעתי זהו שאמר דוד בטח בה' ועשה טוב, כלומר שלא יספיק לך מדת הבטחון בלבד באומרך כיון שמידת הבטחון מועילה אפילו לרשעים, ולא תרדוף אחר הטוב, לזה הזהיר דוד דלא יספיק לך זאת, אלא בטח בה' וגם עשה טוב" ודפח"ח.

ולדברי הגאון הרמ"ז ז"ל שבטחון **מתכמה** אתי, מובן נמי מדוע בעל בטחון יאריך ימים, שהרי קיימא לן **החכמה תחיה בעליה**, והרכתי בזה בפתחה לחיבורי הנכחי, ודוק.

ב. בענין רשע הבוטח בהשי"ת חסד יסובבנו **שבת** (קל"ט א'): "ועל ה' ישענו, רשעים הן, אלא שתלו בטחונם במי שאמר והיה העולם, לפיכך מביא עליהם הקב"ה שלש פורעניות" וכו', וכיוצא בזה אמרו במסכת יומא (ט' ב') ע"ש.

וראיתי לגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל בספרו הכתוב לחיים על ספר תהלים (ל"ז ג') על הפסוק בטח בה' ועשה טוב וגו', שכתב: "הכתובים יובנו, עם מה שכתב הרב הקדוש בעל ראשית חכמה (שער האהבה פרק י"א) דהא דמצינו בכתובים ובדברי רז"ל כי הבוטח בה' חסד יסובבנו, זהו דווקא כשהוא הולך בדרכי ה' ומישר אורחותיו, הא לאו הכי נכזב בטחונו וכתוב וכסיל מתעבר ובוטח וכו', וזהו באור הכתובים בטח בה', בתנאי שעשה טוב, ואם לא כן הבטחון לא יועיל כלום וכו', עכת"ד, ועיין שם כל דבריו בזה.

והנה עיינתי בספר ראשית חכמה ונמצאים הדברים שם (פרק י"ב, דצ"ט ע"א) שהביא

יעלצו אויבי לי ולא אני לעצמי כל כך, אלא גם כל קוין לא יבושו ע"כ, וכשהראתי זאת לאבי [רבינו החפץ חיים] שמח.

איברא משבת (קל"ט א') דגריס על המקרא ועל ה' ישענו, רשעים הם אלא שתלו בטחונם במי שאמר והיה העולם ע"ש, לא משמע כן, אם לא שנאמר שבטחונם היה שלא יענשם, ובכגון דא הלא אמרו [ב"ק ג' סע"א] כל האומר הקב"ה וותרן יותרו חייו". עד כאן דברי הרב רא"ל בן רבינו החפץ חיים זכרונם לברכה.

הרי שהביאו לנו דברי רז"ל בשם הגר"א ז"ל, ונראה שלפי שעה לא ידעו שהוא מדרש חז"ל מפורש, דאם כן יהודה ועוד לקרא, ותו אי הוו ידעו שהוא מדרש מפורש אטו צריך הוא שיביאו לו סייעתא, וכן נראה מלשונו שכתב: "ומצאתי סייעתא לדברי הגר"א ז"ל" ודוק.

והרב רא"ל ז"ל הביא עוד אסמכתא יפה מדרש חז"ל נוסף שאף רשע הבוטח בה' חסד יסובבנו, ואני מצאתיו בס"ד **במדרש תהלים** (פכ"ה ס"ב), ולפי זה יש לנו לומר דאזיל מדרש תהלים לשיטתו (פ"ב ס"ג) המובא לעיל שרשע הבוטח בה' חסד יסובבנו וכנ"ל ודוק.

עוד מבואר שהרא"ל ז"ל הרגיש בדברי התלמוד דמסכת שבת שהבאנו שלא משמע הכי, ולפי ביאורו - והוא מסתבר - בטלה מחלוקת, ואף תלמודא דידן נמי סובר כמדרש ויקרא רבה ומדרש תהלים שאף רשע הבוטח בה' חסד יסובבנו, וכן דעת רבינו הגר"א ז"ל, [ולסברת הגר"א בעל כרחין צריך לומר כנ"ל ובטלה מחלוקת].

אלא שלפי זה תהיה תימה על הנך תלת קראי רבותינו בעל חובת הלבבות, ובעל ראשית חכמה, והגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל שלא כתבו כן וכנ"ל, וצע"ע.

במי שאמר והיה העולם, לפיכך מביא הקב"ה עליהן שלוש פורענויות" וכו', וכיוצא בזה איתא ביומא (ט' ב') עיין שם ובהגהות הב"ח (אות ה'), ולפי זה נראה דלא אהני בטחון דרשע וצ"ע.

ולפי האמור יש לומר דהא דנקטו הנך רב רבי ז"ל, דרשע הבוטח בה' לא מהני ליה בטחוננו, הוא משום דסבירא להו דתלמודא דידן פליג אמדרש רבה ומדרש תהלים, ונקטו לעיקר כתלמודא דידן, אלא שמכל מקום תמוה שלא העירו כלל מכל מה שכתבנו וסתמו הדברים וצע"ע.

ואחר כך מצאתי בס"ד בספר שיחות החפץ חיים ז"ל הכתובים על ידי בנו הרה"ג אריה לייב ז"ל (דף ה' אות ו') שכתב שם: "כמו כן אמר [החפץ חיים] בשם הגר"א שיש במדרש על מקרא והבוטח בה' חסד יסובבנו. שאפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו, שלא כדעת בעל חובת הלבבות (שער הבטחון) שמי שאינו ירא ה' לא יועיל בטחוננו, ובזכרוני כי מצאתי סייעתא לדברי הגר"א ז"ל בילקוט תהלים (פרק כ"ה) על הפסוק "אלהי בך בטחתי אל אבושה", מעשה היה בקסרין והיה שם אדם גדול, והיה לו שם במדינה, והיה שם איש אחד, והיו שומרי המדינה עוברים, מצאו אכסנאי אחד (פירש הערוך מחלק בתי מלון לאנשי חייל) תפסוהו. אמר להם הניחוני בן ביתו של מלך אני (כלומר אני אותו האיש שיש לו שם במדינה), כיון ששמעו כך הניחוהו ושמרו אותו עד הבוקר, בבוקר הביאוהו אצל המלך ואמרו בן ביתך מצאנו אמש, אמר לו המלך בני אתה מכיר אותי, אמר לו לאו, אמר לו והיאך אתה בן ביתי, אמר לו בבקשה ממך איני בן ביתך אלא בך בטחתי שאלמלא אמרתי כך היו מכין אותי, אמר המלך בשביל שבטח בי הניחוהו, כך אמר דוד, אלהי בך בטחתי בשביל שבך בטחתי אל

ובהנהות הרש"ש ז"ל למדרש שם (אות ד) ראיתי שכתב: "הרב יפה תאר במדרש איכה רבה (פ"ד ס"ד) ששם נכפלו דברי המדרש דויקרא רבה הנ"ל, גרס אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו ע"ש" עכ"ל.

ולפי הנראה שגם הגאון רש"ש ז"ל נתקשה בגירסת המדרש שלפנינו, דאם בחזר בתשובה מיירי, מאי למימרא, ולכך אמר דהרב יפה תאר לא גרס כשחזר בתשובה, אלא אף כשעומד הוא ברשעתו ודוק. [ויש מן התימה על רבינו הרש"ש ז"ל שהוזקק לגירסת היפה תאר, ולא זכר שכן הוא להדיא בילקוט שמעוני תהלים הנ"ל שהעתיק שם דברי חז"ל דמדרש ויקרא רבה בלא תוספת התיבות **שחזר בו** ודוק].

והשתא דאתינן להכי דהכא האומר הוא רבי **אלעזר** - ולא כגירסת הילקוט בדברי המדרש רבי **אליעזר** - יש להוסיף ולומר דרבי אלעזר לשיטתו, שהרי גם במדרש תהלים (דפרק ל"ב הנ"ל) סובר **רבי אלעזר** שאפילו רשע הבוטח בה' חסד יסובבנו ודוק.

ובשבדקתי במדרש ויקרא רבה הנדפס מכתבי יד, ראיתי שם (דף ש"ל) שהגירסה היא רבי **אליעזר** אומר וכו' אפילו רשע וחזר ובוטח בה' חסד יסובבנו, ולא כתוב וחזר "בו", ועיין בחילופי נוסחאות שם, ולפי זה אתי שפיר דלא מיירי כבעל תשובה אלא אף ברשע שעומד ברשעו ודוק.

ובהנהות הגאון רד"ל ז"ל למדרש (שם אות י) כתב: "בילקוט תהלים הגירסה ובוטח בו בחדס יסובבנו, ופירשו מדכתיב והבוטח ולא כתיב ובוטח, דריש דקאי על רשע דרישא שאם בטח בה' דהיינו שחזר בו כדהכא חסד יסובבנו, וגם מצינו ביומא (ט"ב) רשעים היו אלא שתלו בטחונם" וכו' עכ"ל. ובעניותי דברי קדשו ז"ל צ"ב אצל.

שוב מצאתי לרבינו הגדול בעל חפץ חיים ז"ל בקונטרס נפוצות ישראל (פרק ח' דף קס"ט): "ודע עוד דמדת הבטחון אינה תלויה בזכויות, שאפילו אם הוא אדם שאינו הגון, אך שחזק בטחוננו בהשי"ת, כה הבטחון מגן עליו והשי"ת מתחסד עמו כל כך, כן כתב הגר"א ז"ל ודלא כחובת הלבבות, ושמעתי שכן איתא במדרש על הפסוק רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו, וכן מוכח פשטיה דקרא הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב, מדלא כתוב יראיו המיחלים לחסדו משמע דתרי מילי גינהו, ושמענו מזה דאפילו עדיין איננו מכת יראי ה' רק הוא מייחל חסדי ה' גם כן עין השי"ת עליו להחיותו ברעב". ודוק היטב. [וכיוצא בזה כתב גם בספרו מחנה ישראל (פרק י' אות ב' דף ס"ה מהדורות תל"ת) ע"ש, וזכורני שגם בשאר חיבורי קדשו נקט כן].

והאירנא מוצאי שבת קדש תצוה ט' אדר א', עיינתי שוב בהך מילתא, וראיתי שגירסת המדרש בויקרא רבה (פ"טו ס"ד) הנ"ל כך היא: "רבי אלעזר ורבי נתחום בצרוייה בשם רבי ירמיה, אפילו רשע וחזר בו, הקב"ה מקבלו שנאמר והבוטח בה' חסד יסובבנו", ומבואר שרק כשהרשע חזר בתשובה אזי חסד ה' יסובבנו, ומינה דכל עוד **שהרשע ברשעתו** אינו בכלל חסד ה' יסובבנו, ולפי זה אדרבה שמע מינה כבעל חובת הלבבות ודעימיה ודוק.

אלא שאיני מבין היטב, דאם מדובר ברשע שחזר בתשובה, מאי קא משמע לן פשיטא, דמאי סלקא דעתין דחסד ה' לא יסובבנו למי שחזר בתשובה, ואדרבה הלא בעל תשובה נקרא **רע ואהוב וידיד** להשי"ת, מתפלל ונענה ולא עוד אלא שתפילתו רצויה וכמפורש בדברי הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות תשובה (פ"ז ה"ו) ע"ש, וצ"ע.

מקום מתקיים בחסדי בוראו, ומינה שכל מי שתהיה בו מידת הבטחון שסודו בחכמה יתקיים גם מי שלא יהיה ראוי לכך מחמת מעשיו וכו' שהבטחון גדול כוחו אפילו לבלתי ראוי וכמו שפירשתי לעיל", והובא בקיצור בספר מקדש מלך לזהר שם. [ומה שפירש הרמ"ז ז"ל רבים מכאובים לרשע וכו', זכה לכוין לדברות חז"ל במדרש וכנ"ל].

והנאון רבי שלמה קלוגר ז"ל בביאורו להגדה של פסח הנקרא בשם "יריעות שלמה" (נדפס בסידור יעב"ץ "בית יעקב", דרמ"ו סע"ב) אחר שהביא דברי הרב חובת הלבבות שבטחון לא שייך אלא בצדיק ולא ברשע, כתב: "אם כן נפל הבטחון בכורא, כי גם הצדיק הגדול צריך לדמות לעצמו שהוא חוטא כמו שאמרו ביעקב שמא יגרום החטא, ומשה רבינו נתיירא שמא ירד לגיהנם (א"ה יח"ס עיין דברים רבה פי"א ס"ה), וכל צדיק שנדמה לו שהוא לא חטא - יש בו גאווה, וגדול זה מן החטא [א"ה יח"ס: ככתוב בחובת הלבבות ש"ג פ"ד, וש"פ פ"ח], ואם כן במה יבטח, לכן בכל אדם שייך בטחון" עש"ב.

ובספר היקר מנחת שמואל (סוף מאמר עצה טובה אות ט"ז דף ל"א) כתב: "מה שכתבו ספרי המוסר: "שלא יתכן שיבטח עבד באדוניו והוא מורד בו", ובוזה ימצא היצר מקום לומר שאינך כדאי לבטחון גדול - לא תפול מזה כלל, כי זה דווקא בעבד, אבל הלכה כמאן דאמר שבין כך ובין כך קרואים בנים כקידושין (ל"ו א'), ורחמי אב על הבן אף אם אינו הגון, וכן משמע ממה שאמרו בשבת (קל"ט א') רשעים הם אלא שתלו בטחונם במי שאמר והיה העולם וכו'" עכ"ל.

ועיין בזה בספר סגולות ישראל (מערכת ב' אות ו' ואות ט'), ועוד יש להתיישב בענין ולא באתי אלא לעורר, ותן לחכם וגו'.

ועיין בספר הזהר הקדוש ח"ב (דכ"ב סע"א): "בטחו בה' עדי עד, כל יומי דבר נש בעי לאתתקפא בקב"ה, ומאן דשווי ביה בטחונה ותוקפיה כדקא יאות, לא יכלין להרע ליה כל בני עלמא, דכל מאן דשווי תוקפיה בשמא קדישא אתקיים בעלמא, בגין דעלמא בשמיה קדישא אתקיים, הדא הוא דכתיב כי ביה ה' צור עולמים צייר עלמין" ע"ש.

וחושבני כי ריהוט לשון ספר הזהר "דכל מאן דשווי תוקפיה בשמא קדישא אתקיים בעלמא", מראה בעליל שגם רשע בכלל ודוק.

והאידנא שנת תשס"ב זכינו לאור יקרות וקפאון, והוא פירוש הגאון רבי משה זכות ז"ל לספר הזהר הקדוש וראיתי שכבר פירש כן, תלי"ת, ואביא מלשונו ז"ל שם (דף כ"ז): "דכל מאן דשווי תוקפיה וכו', זה דבר פלא המפליא במעלת מדת הבטחון, והוא מה שהוכחתי בדרושי לפרשת מקץ, ופירשתי פסוק רבים מכאובים לרשע, ירצה שבעונותיו הוא מוכן לסבול מכאובים ויסורים שונים, ומכל מקום הבוטח בה', פירוש הרשע שיש לו מידה זו, חסד יסובבנו להגין עליו ולקיימו, וזהו שאמר כאן דכל מאן, ורצונו לומר יהיה מי שיהיה אפילו רשע, דשווי תוקפיה בשמא קדישא אתקיים בעלמא, וזה טעם נעים בפסוק בטחו בה' עדי עד, ירצה אפילו שתהיו במדרגת רשעים. ולכן מקשה לשאול מאי טעמא, ורוצה לומר מנא לך דבר גדול זה ומה טעם יש בו, ומשיב בגין דעלמא בשמיה קדישא אתקיים, וכו' וכו', ובודאי שמידת הבטחון בה', יסודה על אמנות יראת הרוממות, ועל כן אמר דוד בפסוק בך בטחתי אל אבושה, כי לא תבואני הבושה הגרועה, באופן שקיום העולם תלוי בהאיר אור החכמה וזולתו אי אפשר להתקיים, והרי אנחנו רואים שהעולם מלא עוונות ומכל

סימן טו

בין אדם לחבירו

א.

בדורות האחרונים שחיו באריכות ימים כזו, והרי הוא לא היה משופע בכריאות יתירה, וכל ימיו היו ביסורים, ונשא על עצמו את עול הכלל ואת כל עולם התורה, ובין אדם לחבירו, ובין איש לאשתו, וצרות על גבי צרות, ואת כולם קיבל בסבר פנים יפות, והרי ידוע שהיו הרבה דברים של עגמת נפש, ובודאי שעל פי דרך הטבע כל הדברים הללו גורמים לקיצור ימים, ואם כן בודאי נשאלת השאלה במה האריך ימים באיזה זכות, וכבר נתבאר במסכת מגילה (כ"ז ב' וכ"ח א') שאין אריכות ימים באה בכדי, וכל גדולי עולם פירשו שם למה האריכו ימים, כי אין שום דבר בא בחינם בלא חשבון, והצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט.

ונראה לי שהסיבה שהראש ישיבה זצוק"ל, האריך ימים, היא מצד שהיה נזהר מאוד בבין אדם לחבירו, ומעולם לא דיבר רע על מישהו, וכמו שכתוב מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע וגו', ודבר זה בדקתי במשך שנים רבות, ועקבתי אחר זה עשרות בשנים, ותמיד כשהיינו מדברים בעניני העולם גם כן, [אף שעיקר הדיבורים היו בתורה], מעולם לא הוציא מלת גנאי, או ביקורת על מישהו, ותתבוננו באים אנשים אליו ומתלוננים על חבריהם בישיבה פלונית וכו', ומחלוקות, ומריבות, ואף פעם לא השתתף עם המספר לגנות את זולתו, וכו'.

וזה באמת היה מיראת שמים, והוא היה אומר "התורה כובלת אותי בשלשלאות של ברזל שלא לדבר לשון הרע", ותמיד היתה לשונו נקיה, ולא פגע במאן דהו, וזהו שבחו שאף על פי שהיה לוחם מלחמות ה', והיה צריך לדבר

כתב בספר תפארת בנים ח"ג (סימן כ"ט דף ס"ז): "ביום כ"ב בניסן תשנ"ד, נסתלק בשיבה טובה וזקנה מופלגת, הרב מאיר יעקב גרינפלד זצ"ל, וספרתי אז ששמעתי בשעתו כשאחד שאלו, מפני מה זכית לאריכות ימים מופלגת כזו, וענה לו מעולם לא פגעתי בזולת, אפילו לא בדרך בדיחותא ושחוק.

וזכורני, שלפני שנים הוא היה מתפלל באחד מבתי הכנסת בירושלים, ושם היה לו מקום קבוע לתפילתו, ופעם אחת הגיע לבית הכנסת אורח מחוץ לארץ, שבא להתיישב בירושלים, ואחד הגבאים שבבית הכנסת דחף את רבי מאיר יעקב ממקומו, כדי להושיב את האורח, ורבי מאיר יעקב בגודל סבלנותו שתק ולא הגיב כלום כאילו לא אירע דבר, והלך לשבת במקום אחר" ע"כ.

והנני להביא ולקבוע כאן דברים יקרים וחשובים, ממר מחותני, הגאון המובהק רבי עמנואל טולידאנו שליט"א, תלמיד ותיק, ילחטו"א, רבות בשנים למרן ראש הישיבה הגרא"מ שך זצ"ל, ממשא הספר שנשא על רבו הנ"ל, ונדפסו הדברים בספרו היקר עטה אור, דעת ואמונה, (מאמר י' דף קנ"ז): "כמה היה ראש הישיבה מרן הגרא"מ שך זצ"ל זהיר בבין אדם לחבירו, כבר לפני עשרים שנה הייתי אומר לילדים שלי שראש הישיבה זהיר ביותר בשני דברים: ביטול תורה, ובין אדם לחבירו, מעולם לא פגע במאן דהו.

והרי ראינו דבר פלא, אריכות ימיו של מרן ראש הישיבה זצ"ל, שלא ראינו גדולים

שכתב: "היה מרגלא בפומיה דרבינו הגדול רבי חיים קרייזווירט זצוק"ל מעשה נורא, ושמעתי אנכי מפי רבינו כמה וכמה פעמים, בראשונה לפני כארבעים שנה, ובאחרונה בשבת חול המועד סוכות שנה זו תשס"ב.

וזה לשון המעשה: שמעתי מהגאון רבי אלחנן הלפרין שליט"א מלונדון, תלמיד מרן הגאון מטשעבין בעל דובב מישרים זצוק"ל, שאמר לו הגאון מטשעבין בזה הלשון "כאשר הייתי בגלות בכוכרה, פגשתי שם חכם מקובל אחד, ושאלתי מה חרי האף הגדול הזה [ר"ל חורבן יהדות אירופה בשנות הזעם הי"ד], ואמר לי על שני דברים, על שביזו את התורה, ועל שעייגנו את בנות ישראל, עד כאן דבריו של מרן הגאון מטשעבין ז"ל.

וביאר את הדברים רבינו הגדול רבי חיים זצ"ל, ואמר מפני שבאותו הדור היו בפולין שתי מכות מדינה, הראשונה שהיו אנשי שררה תקיפים ואלימים, והיו קונים את הרבנות בעיירות עבור קרוביהם ושמשיהם, והרבה מהם לא הגיעו להוראה, והיתה התורה בבזיון גדול. והמכה השניה, אשר בחורי ישראל לא היו נגשים לשידוך, אלא אם כן הובטח להם ממון חשוב, ובפולין היו משפחות רבות שלא היה באפשרותם לזה, ואלפי בנות ישראל היו מעוגנות, עד כאן לשון רבינו הגדול רבי חיים ז"ל.

והנה הכל יודעים כי מרן הגאון מטשעבין זצ"ל, היתה אומנותו גם בפלך השתיקה, ומי הרעישו לספר באזני תלמידו את הדברים הנוראים הללו, אין זאת אלא שצוואה ציוה לנו, שבאם חלילה יגיעו ימים קשים, וצרות רבות על ישראל רח"ל, תדעו בנפשכם כי שני הדברים הללו ביזוי התורה, ועייגון בנות ישראל, קופצים המה בראש כל עונות, וכאשר

על מישהו בפרהסיא, היה מדקדק ונזהר מאוד בזה, וצריך לדעת שלפעמים כשהיה צריך לעמוד בפרץ ופגע במישהו - הכל היה בחשבון ובדקדוק, ולא היה בעל מחלוקת, ואריכות ימיו תוכיח את זה, וכמו שאמרנו, ועוד עיין שם.

ואביא דבריו הנוראים של רבינו יהודה החסיד ז"ל בספר חסידים (סימן פ"ו דפוס ברלין): "אכתוב עוונות הדומים לרציחה ואינה ניכרת לעינים, והעונש גדול מאוד, כגון המבייש פני חברו, או מצערו בפניו, שהוא מתבייש ומצטער, שאילו היה הורגו היה מקבל מיתה כדי שלא יהיה מתבייש, אחר כך מתחרט מי שבייש ובא לפני יראי ה' למצוא פתח תשובה, אומרים לו דע כי רעתך רבה ששפכת את דמו, וכך מצינו באביה שהוכיח את ירבעם ברבים לביישו וניגף (עיין בראשית רבה פס"ה ס"כ), ובמסכת מנחות (ס"ח ב') ביהודה שהשיב את הזקן וצהבו פניו של יהודה ומת, ומה זה שלא נתכוין אלא לדברי תורה על אמיתותה מת, שאמר לו רבי עקיבא תמה אני אם יוציא זה שנתו ומת, מי שמתכוין לבייש חברו ברבים - כמה הוא חייב עכ"ל. [ועיין בחיבורי הנכחי לעיל (ערך אונאת דברים, וש"נ) עיין שם].

ולחומר ענין "בין אדם לחבירו", ולחובת הזהירות העצומה בדבר, חשבתי לנכון להביא כאן דברים מחרידים שגילה, רבינו הגדול, מופת הדור, שר התורה ועמוד ההוראה, הגאון בעל דובב מישרים מטשעבין זצ"ל זיע"א.

הנה ראיתי לג"ר אברהם גולדשמיט שליט"א, ר"מ ודיין טאראנטא, במאמר הספד וקינה על סילוקו של צדיק, הגאון הגדול רבי חיים קרייזווירט זצ"ל, הנדפס עתה בקובץ התורני היקר "מוריה", אלול תשס"ב (גליון רפ"ו דף פ"ז)

תענית קחו מקחכם לשום שמים ותנן התם באותו ענין שקר החזן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל", עד כאן מדברי הרב הנ"ל שליט"א, עיין שם שהאריך גם בענין העון השני של ביזוי התורה.

ואלו דברי הגאון המובהק ז"ל בספר באר שבע סנהדרין (ק"ח א'): "הקב"ה מוותר יותר על העבירות שבינו לבין הבריות, מן העבירות שבין אדם לחבירו, כמו שמצינו באנשי סדום דכתיב בבראשית (י"ח כ') ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד. ורוצה לומר זעקת סדום ועמורה כי רבה, היינו העבירות שבינם לבריות, שהבריות זועקים עליהם אל הקב"ה, וחטאתם כי כבדה מאד היינו העבירות שבינם לשי"ת, ואחר כך כתיב שם (פסוק כ"א) ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה, רצה לומר על וחטאתם כי כבדה מאד, דהיינו העבירות שעשו ביני לבינם אני רוצה לוותר להם, ולא ארד ואראה רק על הכצעקתה הבאה אלי, דהיינו על זעקת סדום ועמורה כי רבה, כענין שנאמר כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני, ואין לך צעקה גדולה בכל העבירות שבין אדם לחבירו כמו מהנגזל, הלכך לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל", עד כאן.

ונראה לי בס"ד מקור נפתח שעל עיגון בנות ישראל יש עונש נורא של מיתה, ודייקא **בשריפה**, והם דברות קדש של חז"ל במדרש ויקרא רבה (פ"כ ס"ו): "רבי לוי אמר שחצים היו [נדב ואביהו], הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתנות להם, מה היו אומרים אחי אבינו מלך, אחי אמנו נשיא, אבינו כהן גדול, ואנחנו שני סגני כהונה, אי זו אשה הוגנת לנו. רבי מנחמא בשם רבי יהושע בן נחמיה אמר (תהלים ע"ח ט"ג) בחוריו אכלה אש - ובתולתי לא הוללו, למה בחוריו אכלה אש -

תמסרו נפשכם לתקן אותם, או אז יסור חרון אף ה' מישראל, ועל כן היה המעשה הזה מרגלא בפומיה דרבינו הגדול רבי חיים ז"ל, לזרו ולעורר לתקן הדברים.

ויש לנו להבין מדוע עוונות אלו דווקא קופצים בראש המקטרגים, והנה המתבונן בכל דברי הימים של עם ישראל מאז בריאת העולם, כל הגזירות והעונשים שנחתמו על אומות העולם בכולן - הקטרוג שחתם גזר הדין היתה זעקת הנגזל, הצעקה, הבכי של מי שעשו לו עוול, עינו אותו, רימו אותו, דחו אותו, וביזו אותו שלא כדין, וכן מצינו במשכון (שמות כ"ב כ"ו) כאשר אינו משיבו ללוה מה כתיב: והיה כי יצעק אלו ושמעתי וגו'. [ועיין ראב"ע ורמב"ן שם].

הנה המבול נחתם על הגזל בזעקת הנגזל, (כסנהדרין ק"ח ב'), וכן בסדום אחרי נ"ב שנה של חטאים כבדים, נחתם הדין על "הכצעקתה" של אותה ריבה שהרגוה במיתה משונה (שם ק"ט ב' ורמ"ה ז"ל שם), וכן עונשם של המצרים החל אחר שהיה פרעה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם, וכתיב באותו ענין "ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים" (שמות ב' כ"ג ורש"י ויונתן), ובחרבן בית שני אמרו בגיטין (נ"ח א') במעשה דשוליא דנגרי שנתן עיניו באשת רבו, וסייב בערמה שיגרשנה רבו, והוא נשאה ורבו היה חייב ממון לשוליא, והיה משרתו בחובו, והיו הם אוכלים ושותין, והוא היה עומד ומשקה עליהן, והיו דמעות נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן, ועל אותה שעה נחתם גזר דין ע"ש.

והיינו שנשתנו לרעה עוונות הללו והמה מקטרגים, כי עלתה זעקת בנות ישראל הכשרות השמימה, וכי מה עוול עשו הן שאין להן ממון או יחוס או יופי, ואמרו בסוף מסכת

על תקנת חבריו, אם דל אם עשיר, וזאת מן החמורות ומן העיקרים הנדרשים מן האדם - שערי תשובה (שער ג' אות י"ג).

ב. בין אדם לחבירו. הוזהרנו להשתדל בהצלת חברינו, ולשית עצות לעזרתם בעת צרתם, וככתוב לא תעמוד על דם רעך - שערי תשובה (שער ג' אות ע').

ג. בין אדם לחבירו. הקב"ה חפץ יותר במצוות שיעשה בהן גם רצון הבריות מבמצוות שבין אדם לקונו - כן כתב הרא"ש ז"ל בפירושו למסכת פאה (פ"א מ"א), וביאור דבריו כתב הגר"א וסרמן זצוק"ל הי"ד בספרו קובץ מאמרים (דף מ"ב): "שבכל מצוות שבין אדם לחבירו יש גם כן בין אדם למקום, וזהו טעם דברי הרא"ש ז"ל הללו דמצוות שבין אדם לחבירו חמורות יותר, דתרוויהו איתנהו בהו", ועיין בחיבורי גדולה תשובה (סימן א' דף ט"ז), ובחיבורי הדר יעקב ח"ה (סימן מ"א), ובחיבורי מנוחת שלום ח"ט (סימן כ"ב) ועוד. [ועיין לעיל דברי הגאון באר שבע ז"ל].

ד. בין אדם לחבירו. שורש ויסוד התורה הם המצוות שבין אדם לחבירו - כן כתב אדמו"ר מצאנז זצ"ל בספר שפע חיים על התורה (שנת תשמ"ב פרשת משפטים דף רכ"ד).

ה. בין אדם לחבירו. על עבירות שבין אדם למקום יש גיהנם, ובעולם הזה העיקר מה שסובלים הוא על עבירות שבין אדם לחבירו - דברות הגה"צ אדמו"ר רבי שלמה מזוועהיל זצ"ל, הובאו בספר מאור השבת ח"ג (דף תקל"א). ועכשיו מצאתי לרבינו החפץ חיים זצ"ל בספרו שמירת הלשון ח"ב (פרק כ"ז): "כשמקיים המצוות שבין אדם למקום, עיקר שכון בעולם הבא, וכן ענשן כשעובר עליהן. והמצוות שבין אדם לחבירו, שהוא מיטיב בזה

משום בתולותיו לא הוללו", ועיין בפירושו מהרז"ו ועץ יוסף על המדרש שם, והובאו דברי המדרש בפירוש תוספות על התורה מהדורת "דעת זקנים" ויקרא (ט"ז א'), ובביאור רבינו כחיי ז"ל על התורה ויקרא (ט"ו ל"ג) ובמדבר (ו' כ"ג), ועוד כתבתי בזה במקום אחר בס"ד.

והדברים מחרידים, נדב ואביהו שעליהם אמר משה רבינו ויקרא (י' ג'): "הוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש", ופירש רש"י ז"ל משם חז"ל "אמר לו משה לאהרן, אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום, והייתי סבור או בי או בך, עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך", הרי שנדב ואביהו גדולים היו ממשה ואהרן בכחינת מה, ולא הועיל כלום ונענשו ומתו נדב ואביהו, וטעמו של דבר על שעייגנו בנות ישראל, צא וראה כמה קשה ענין בין אדם לחבירו, ובפרט ענין עייגון בנות ישראל, דוק והבן הרבה....

ובתוב בספר מעשה איש ח"ז (דף צ"ג) על רבינו הגדול החזון איש זצ"ל: "פעם אחת ישב אחד אצל רבינו החזון איש ז"ל, ותוך כדי השיחה עמו, הגיע אחד ובזחיות הדעת הקניט את אותו המדבר עם החזון איש ז"ל, חרד מרן ז"ל אליו ואמר לו "מה אתה עושה הלא בית המקדש חרב עבור דבר כזה". רח"ל.

ב.

אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו: ראיתי לנכון לתועלת המעיינים, ולזיכוי הרבים הי"ו, לסמוך למאמרי הנ"ל קצת ליקוטים מחיבורי "אמרי חיים" כת"י, בענין בין אדם לחבירו, ויהי רצון שיהיו לתועלת וברכה, ויעשו פרי לטובה אכ"ר.

א. בין אדם לחבירו. חייב האדם לטרוח בדרישת טוב לעמו, ולשקוד בעמל נפשו,

וזה האיש המוכה והמעונה - בחוליו דרש את אלקיו, והצדיק דינו, והתודה וביקש מחילה ומטו מכל האנשים, וקיבל דין מיתה על עצמו, ויעתר לו ה' וזכה למות כבעל תשובה גמור ביום ערב שבת קדש כ"ג תמוז ביום אחד עשר לחוליו ויסוריו וכו'.

מזה נקח מוסר כי הוא היה מתנהג כשורה בכל דרכיו, ומת בחטאו כבן שלשים שנה, מה יעשו החוטאים ומוסיפים אשמה בכל יום, **אלא הקב"ה מאריך אפיה במה שנוגע רק לו ולתורתו, מה שאין כן במה שנוגע לבין חבריו ממהר לפרוע, אבל על כל פנים החי יתן אל לבו וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלקינו כי ירבה לסלוח,** עד כאן מספר הזכרון.

עוד מצאתי בדרשות חתם סופר ח"ג (דע"ז ע"ב): "הענין ידוע כי רחמי שמים מרובים, ואף כי יחטא איש לאלקים [ר"ל בין אדם למקום], אין הקב"ה בא בטרונאי עם בריותיו, ואיננו פוגע בנפשות, וכי גם יפגע בו מידת הדין יראה האלקים לתת לו שארית בארץ בלתי הכריתו, ישב אנוש עד דכא, לא כן כי יחטא איש לאיש [בין אדם לחבירו], והיה כי יקח אלקים נקמתו ממנו, יבקש לרדפו בדבר חרב ורעב ושבי וביזה, ולא שב אפו ממנו ועוד ידו נטויה עד המיתו, והיה כי יראהו מתמותת, מהר יחיש להחיותו להמיתו שנית, כאשר עיננו ראו ולא זר במות האשה הידועה וכו'" עיין שם.

והנני להוסיף עוד מדברות קדשו של רבינו הגדול בעל חתם סופר זצ"ל בספר דרשותיו ח"ב (דף שנו"ז): "אומר אני בתחילת דינו של הקב"ה יושב בדין על האדם איך התנהג עם חבריו, אם היה מתנהג עמהם לפנים משורת הדין או לא, ובזה המשפט אין הקב"ה מתנהג עמו לפנים משורת הדין אלא במשפט צדק, ואז אם על פי משפט צדק יצא

לבני אדם, מקבל שכרו גם בעולם הזה, וכן כשעובר עליהן, לבד ענשו השמור לו לעולם הבא, נענש גם בעולם הזה, בעבור שבמעשיו הצר לבני אדם" ודוק.

ו. בין אדם לחבירו. עניות ועשירות בעולם הזה, אינו בא על עונשי עבירות שבין אדם למקום, אלא על מה שבין אדם לחבירו, כדאיתא בשבת (קנ"א ב') כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים - כן כתב הגאון הנצי"ב ז"ל בספר העמק דבר ויקרא (כ"ה מ"ז) ע"ש.

ז. הקב"ה ארך אפים ואינו ממהר לפרוע, היינו במי שעבר על עבירות בין אדם למקום, אבל כשעובר על בין אדם לחבירו אזי הקב"ה ממהר לפרוע רח"ל - והנני מעתיק בזה דברות קדשו של רבינו הגדול חתם סופר ז"ל בספר הזכרון שלו (דף מ"ב): "וזה מעשה האיש הנ"ל, החץ פלח את כל אורך עצם שוקו, הוא העצם האמצעי ואכלה את בשרו, ובכל יום חתכו הרופאים מבשרו חתיכות חתיכות, ושמונה אנשים החזיקו בעדו לבל ינוע ולהחיותו לבל יתעלף וימות, ובחוליו ביסורים הקשים והמרים התודה כאיש צדיק, כי באמת רע לא נמצא בו בינו למקום, רק בהיותו פקיד נגיד הגבירה של הבית הנ"ל נתפתה לדבר להרע להרבות מחלוקות בקהלתו, אשר לפנים לא ידעום אנשים שלווים ושקטים המה ואין מכלים דבר ביניהם, והיא האשה התחילה בקלקלה תחילה בעזרת האיש הנ"ל אשר שמע לקולה כנחש ילך, הוא העיד נגדי בהעמדיני למשפט זה שנתיים ימים בפליליהם במה שנוגע לכל בני הקהלה, והוא העלה שכר שכירות הבתים למעלה למעלה להוציא עניים ואביונים עד אפס מקים מושב דירה להם ותעל שועתם אל אלקים וכו'.

כרת על הוצאות שבת וכדומה הכל צדיק ה' בכל דרכיו, כי כל דבריו באמת ויושר אף על פי כן כשמשלם גמולו אינו משלם כפי הדין ממש, כי חסיד בכל מעשיו ואינו משלם לרשע כגמולו ממש, אך יד ליד לא ינקה רע כלומר הרע לבריות אין מנקין לו כלל, רק משלמין לו יד ליד ממש כפי רשעתו, נמצא הרע לבריות יושב בגיהנם יותר מהרשע לשמים לבד, והיינו שאין הרע עולה מן הגיהנם עד שילך הצדיק דרך הגיהנם ואז מעלה אותו הצדיק משם, וזהו שחו רעים שהם רעים לבריות לפני טובים כשיעברו דרך הגיהנם, ורשעים שהן לשמים לבד לא ימתינו עד שיעבור הצדיק דרך הגיהנם אלא יעלו תחילה מן הגיהנם, אך לא יבואו לגן עדן ואז שיבקשו כאשר יבא הצדיק לגן עדן וזהו ורשעים על שערי צדיק".

ז. לפי צורת ההנהגה של האדם עם הבריות, כך ממש יתנהגו עמו בשעת דינו, שנינו במסכת אבות (פ"ב מ"א): "עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים". ורבינו ראש הגולה הגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בספרו ברכת אבות שם כה כתב: "איך שהאדם עושה בעולם הזה ומתנהג בצרכי הגוף בביתו עם בני ביתו ומשרתיו, וגם מה שהוא נוקם ונוטר מאחרים בעבור שהקלו בכבודו, ואינו מעביר על מידותיו - כל זה יהיה שמור לו ליום הדין, שאם הוא חטא והרשיע לפניו יתברך, צריך הוא לקבל עונש גדול כאשר יעריכו לו ליום הדין משפטו לפי השירות אשר ביקש הוא מעבדיו ובני ביתו, ולפי ההקפדה אשר הקפיד על כבודו ולא רצה למחול בעולם הזה, אז יבואו לעשות מזו קל וחומר בן בנו של קל וחומר לאלפים ולרבבות, עד שיצא עליו משפט חרוץ אשר לא יוכל שאתו רח"ל.

ולזה אמרו עין רואה ואוזן שומעת כדי לעשות

דינו שהוא מאותן האנשים שעוברים על פשע ומעביר על מידותיו, אז אחר כך כשהקב"ה יושב בדין עליו בעסקי תורה ומצוות מה שבינו לבין המקום, הוא נוהג עמו בחסד לפגים משורת הדין" ועיין שם. ועיין לקמיה בסמוך (אות ה' ואות ט') ודוק.

ח. הקב"ה בשעה שמעניש לאדם, מתנהג עמו בחסד, אבל כשהוא רע לבריות אזי אין מנכין לו מן העונש כלל, אלא כגמול ידיו בשלימות יעשה לו - כך כתוב בביאור הגר"א ז"ל ישעיה (ג' י"א) על הפסוק אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו: "מה שאמר אוי לרשע רע, היינו שכל העונשים של העבירות הכתובים בתורה הכל בצדק והכל בדין, אלא כשהרשע טוב לבריות אזי הקב"ה מטיב עמו גם כן ומענישו בחסד, ולא לפי הגמול הראוי על פי הצדק, וזהו שאמרו [בראש השנה (י"ז רע"ב) רב הונא רמי כתיב צדיק ה' בכל דרכיו וכתיב וחסיד בכל מעשיו, בתחילה צדיק ולבסוף חסיד], בתחילה צדיק רצה לומר בתחילת העונש לפי הכתוב על פי הצדק, ולבסוף בחסד זהו שאמר "צדיק ה' בכל דרכיו", היינו דרכי התורה על פי הצדק, והעונש על פי הדין, "וחסיד בכל מעשיו" לבסוף בשעת מעשה העונש מתנהג בחסד, אבל כשהוא רע לבריות אזי אין מנכין לו מן העונש כלל אלא כגמול ידיו בשלימות יעשה לו, וזהו שאמר יד ליד לא ינקה רע היינו מי שהוא רע לבריות לא ינקה מעונש הכתוב אלא משלמין יד ליד, וכן אמר כאן אוי לרשע רע היינו רע לבריות לא ינקה עונש הכתוב ולפי גמול ידיו יעשה לו" ע"כ.

ובספר משלי (י"ד ט"ט): "שחו רעים לפני טובים ורשעים על שערי צדיק", וכתוב בביאור הגר"א ז"ל שם: "הקב"ה בתחילה הוא אמת ולבסוף רוב חסד, והיינו שכתוב בתורה

שעושה להם טובה שאין לו הנאה ממנו, אז מידה כנגד מידה יעשה לו הקב"ה נסים בתורת צדקה ומתנת חנם שאין מנכה לו מזכותיו כלום - כן כתב הגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בספרו בן יהודע שבת (ל"ג ב') ע"ש.

והשוה למאמרם בתלמוד ירושלמי דמאי (פ"א ה"ג ד"ד ע"א): "מעשה ברבי פינחס בן יאיר שהיה הולך לבית המדרש, והיה הנהר גינאי מתגבר ועלה על כל גדותיו, אמר לו רבי פינחס בן יאיר גינאי גינאי וכי אתה תמנע ותעכב אותי מללכת לבית המדרש, ונחלק הנהר לפניו ועבר רבי פינחס בן יאיר, ושאלו תלמידיו אם גם הם יכולין לעבור, והשיב להם מי שיודע בנפשו שמימיו לא עשה שום רעה ולא ביזה וציער לבר ישראל, הוא יעבור ולא ינזק, ואם לאו לא יעבור", והדברים נוראים.

על הכל דין ומשפט ליום הדין, והנה דע כי מלבד זה הנה כל מעשיך רוצה לומר מעשים הגופניים שלך, אשר תעשה עם בני ביתך ועם משרתיך ועם שאר בני אדם, הכל בספר נכתבים כדי לקחת מהם קל וחומר לאלפים להגדיל עונשך ומשפטך" רח"ל, ועיין בזה בדבריו המחרידים של רבינו הכהן הגדול ז"ל בעל חפץ חיים ז"ל בספרו אהבת חסד (ח"ב פ"ג), ובספרו שמירת הלשון (שער הזכירה פרק ב'), ועוד לו שם (שער התבונה פרק ד') וצרף לכאן, והחי יתן אל לבו.

י. בין אדם לחבירו. אמרו רבותינו ז"ל אם אדם עושין לו נס מנכין לו מזכותיו, אך יש צדיקים שיעשו להם כמה נסים ואין מנכים להם כלום אלא עושה עמהם הנסים בתורת צדקה, אמנם זה תלוי בדבר אחד, שאם אותו צדיק אוהב לעשות חסד חנם עם הבריות

סימן מז ביקור חולים

בארץ ישראל עיין בחיבורי יחי יעקב (סימן ו'), וצדקה, ועוד ועוד, והעולה על כלנה תורה והרבצת תורה דרבי חנינא, עיין כתובות (ק"ג ב'), והרי עליו העיד רבו רבי יהודה הנשיא "לית דין בר נש אלא מלאך" (עבודה זרה י" ב'), ואולי רבי חנינא אמר כן מפני ענוותו המרובה והעצומה, וכדכתיבנא בחיבורי דרופתקי דאורייתא ח"ב (סימן ד' אות י'), ועיין].

אבל לא מבואר במדרש קהלת שם שמדין **ביקור חולים**, הלך לשאול בשלום רבי שמעון בן חלפתא, וגם אין אחד ממפרשי המדרש שם, וממפרשי הירושלמי תענית הנ"ל, שפירש שמדין ביקור חולים עשה רבי חנינא כן. וצ"ב.

א.

כתב בספר אמרי שמאי ח"ב (דף ר"ח) המבקר חולים שכרו הוא אריכות ימים, והראה מקורו במדרש קהלת רבה (פ"ז ס"ז עה"פ כי העושק) עיין שם.

ועיינתי במדרש שם ולא מצאתי כן, אלא רק כתוב שם שרבי חנינא אמר ששני דברים הוא עשה, והם גרמו לו אריכות ימים, ואינו יודע איזה מהם, האחד ענוה, והשני שהיה מעקם הדרך כדי לשאול בשלום רבי שמעון בן חלפתא ע"ש, וכן הוא בירושלמי מסכת תענית (פ"ד ה"ב ד"כ ע"ב). [ויש לי להבין דברי רבי חנינא דאטו לא היו בידו עוד דברים שמביאים לאריכות ימים, כגון שהוא היה גר

ועכשיו ראיתי בס"ד דברים מפורשים בזה, במדרש "חופת אליהו" הובא בספר אוצר מדרשים ח"א (דקע"ד ע"ב): "ששה דברים **מאריכין** ימיו של אדם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, השכמת בית המדרש, והכנסת אורחים, וביקור חולים, ועיון תפילה" וכו', וכן הוא במדרש "פרקי רבינו הקדוש" שבאוצר מדרשים ח"ב (דף תקי"ב רע"א): "ששה דברים **מריבין** ימיו של אדם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, ואלו הן השכמת בית הכנסת, וביקור חולים, והכנסת אורחים", וכן הוא בספר כלבו (סימן קי"ח דף רצ"ז) ודוק.

ובספר חכמה ומוסר (דרך חיים פ"ג דף ק') כתב שגמילות חסדים מאריכה ימיו של אדם שהרי היא גדולה מצדקה כאומרם בסוכה (מ"ט ב'), ואם על ידי צדקה מאריך ימים כל שכן בגמילות חסדים וביקור חולים דתיתי לטיבותא אית בהו ע"ש, ודבריו נכונים ונאמנים, אבל לא היה נצרך ללמוד זאת ב"כל שכן", אחר שרז"ל אמרו להדיא הן על גמילות חסדים והן על ביקור חולים שמאריכים ימי האדם וכמשנ"ת.

ובספר תהלים (מ"א ב'): "אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה', ה' ישמר והו' ויחיהו ואושר בארץ".

ופירש רש"י ז"ל: "משכיל אל דל חולה, לבקרו כענין שנאמר מדוע אתה ככה דל דאמנון. ביום רעה, זה גיהנם, ובעולם הזה מה שכרו ה' ישמר והו' ויחיהו למי שמבקר ומטיב לו".

והראב"ע ז"ל שם כתב: "משכיל אל דל, ישים לבו שישכיל במעשה השם עם החולה ודל בממון גם בבשר והוא החולי וכו' ואושר בארץ, שיחיה שנים רבות יותר מאנשי דורו" ודוק היטב.

איברא שגוף הדבר שהמבקר חולים יאריך ימים, יש ללמוד מכללא, מדתנן בפאה (פ"א מ"א): "אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו בעולם הבא וכו', גמילות חסדים", ופירש רבינו עובדיה ז"ל: "גמילות חסדים בגופו, כגון ביקור חולים ולקבור מתים" ע"ש, ועלה קאמר בירושלמי שם (ה"א ד"ד ע"א): "רבי מנא אמר **ובדבר הזה תאריכו ימים זה גמילות חסדים**", ועיין לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו הכתוב לחיים (ס"פ פ') ע"ש.

ובמדרש משלי (פט"ז סל"א): "עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא, אם ראית אדם שהוא מתעסק בתורה, ובמעשים טובים, **ובגמילות חסדים**, עתיד הוא לזכות בעטרת שיבה", ובמסכת דרך ארץ (פ"ז ה"ט): "אהוב את גמילות החסדים, כדי שתנצל ממלאך המות", ובמדרש בראשית רבה (ס"פ נ"ח): "רודף צדקה וחסד ימצא חיים וגו', רודף צדקה וחסד זה אברהם שגמל חסד לשרה, ימצא חיים - ושני חיי אברהם מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים, אמר רבי שמואל בר יצחק אמר לו הקב"ה לאברהם, אני אומנותי גמילות חסדים, תפסת אומנותי, בא לבוש לבושי, ואברהם זקן בא בימים", ופירש ביפה תאר שם: "תפסת אומנותי, כי עולם חסד יבנה, ולכן זכה אברהם לזקנה אשר עד ימיו לא היתה כדלקמן (פרשה ס"ה)", ובמדרש הגדול דברים (ט"ז כ'): "רדוף אחר הצדקה ואחר **הגמילות חסדים**, ומה שכר אתה נוטל על כך, רודף צדקה וחסד, ימצא חיים", ע"ש.

והיינו שמצוות גמילות חסדים נקראת חיים כדאיתא באבות דרבי נתן (ס"פ ל"ד), ומכל האמור יש ללמוד ולשמוע ששכרו של מבקר חולים שיאריך ימים.

חכמים לבקרו ונכנס רבי עקיבא וכיבד וריבץ לפניו, אמר לו רבי החייתני. ואמרו גם כן שם כל המבקר חולים ניצול מדינה של גיהנם, ורב דימי אמר כל המבקר חולה גורם לו שיחיה. **ואין חכם כבעל נסיון, כי כמה פעמים כאשר בא אלי אוהב לבקרני ודיבר על לבי דברים טובים - ממש רוח חדש ניתן בקרבי.**

ולדעתי עיקר מצות ביקור חולים להתבונן היטב על מהות החולי, אם נצרך לו איזה דבר לצורך רפואה שימציא לו, ולראות אם יש לו מה בבית מידי דמיון לאנשי ביתו ולחם לפי הטף, והאם יש לו די צרכי רפואה אשר נצרך לו.

ומצוה גוררת מצוה, כי הוא מקיים בזה עוד מצות עשה דאורייתא של ולדבקה בו, ומצות עשה דוהלכת בדרכיו, ואמרו רז"ל (סוטה י"ד א') מאי דכתיב אחרי ה"א תלכו, וכי אפשר לו לאדם להלוך אחר השכינה, והלא כבר נאמר כי ה"א אש אוכלה, אלא הלוך אחר מידותיו, מה הקב"ה ביקר חולים כדכתיב וירא אליו ה' באלוני ממרא כדי לבקר את החולה אף אתה בקר חולים.

ולפענ"ד היא גם סגולה נפלאה לפרנסה טובה, ולכל דברים טובים, והוא על פי אומרו בבבא בתרא (י' א') מאי דכתיב מלוה ה' חונן דל, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו עבד לזה לאיש מלוה, כלומר אם חונן לדל אז נעשה מלוה לקב"ה. והנה מצינו בתלמוד נדרים (מ' א') דהחולה גם כן נקרא דל, שאמרו אשרי משכיל אל דל אין דל אלא חולה, אם כן אם הוא חונן את הדל, כלומר את החולה שמבקר ומשתדל שיהיה לו כל צרכי רפואתו ודי מחסורו אשר יחסר לו, אז גם כן נעשה מלוה להקב"ה, וממילא עבד לזה לאיש מלוה, כנ"ל נכון ודוק, ועיין

ובמעמא דמילתא דהמבקר חולים יזכה לחיים, יש לומר בפשיטות דאחר דקיימא לן שמידה כנגד מידה לא בטלה, אם כן המבקר את החולה שגורם לו שיחיה ולא ימות, כאומרו להדיא בנדרים (מ"א א'), בדין הוא שיטול אורך ימים ושנות חיים, וכעין זה הבאתי בחיבורי הנכחי (ערך מעקה) משם בעל הרוקח ז"ל ע"ש.

ומצאתי שכבר כתב כן בספר חכמה ומוסר הנ"ל אחר שהארין בפרטי מצוות ביקור חולים וכיצד יקיימנה, סיים: 'ובודאי שהמבקר חולה יזכה לאריכות ימים ושנים, דבמידה שמדד בה מודדין לו, שהוא חס על חיי חבירו, וכאלו קיים עולם מלא, כך יחוסו עליו מן השמים ויוסיפו לו שנות חיים', עיין שם שהארין.

ויש להוסיף ולומר שכבר יסדנו בס"ד משם רבותינו ז"ל שכל הדבוק בשכינה זוכה לחיים, וכמבואר בפתיחה לחיבורי הנכחי, והרי הגומל חסד דבוק בשכינה כדאיתא במדרש שיר השירים זוטא (פרק א'): "צדקה וגמילות חסדים גורמת שתשרה שכינה ביניהם", ובמדרש הגדול דברים (ד' י"ב דף קנ"ח): "חסד שישראל עושים גורם להם להדבק בשכינה, שנאמר ואתם הדבקים בה"א חיים כלכם היום", ולכן יזכה לחיים ודוק.

ודע שמצאתי להרה"ג ר"י גרינוולד ז"ל, מר בריה דהגאון ערוגת הבושם בספרו זכרון אב (דף קל"ג אות ט'): "וכמו כן מצות ביקור חולים מאד מאד תהיה חשובה לפניכם, כאומרו ז"ל (נדרים ט"ל ב') ביקור חולים אין לו שיעור, אפילו גדול אצל קטן ואפילו מאה פעמים ביום. ומי זוטר מה שדרש רבי עקיבא שם כל מי שאינו מבקר חולים כאלו שופך דמים. ומעשה בתלמיד אחד שחלה ולא נכנסו

ובלבד שיהו אוהבין אותו כנפשו, ואף על פי כן מרויחין לו".

ולרבינו הגדול בעל חפץ חיים ז"ל בספרו אהבת חסד (ח"ג פ"ג בהגהה סד"ה איתא) ראיתי שכתב: "קצת קשה מנא לן לחייב ביקור חולים בבן גילו, [ר"ל שנוטל אחד ממששים בחוליו], ואפשר דקים להו לחז"ל דזכות המצוה תגן עליו, שזה החלק המועט שנטל לא זיק אותו" ודוק היטב.

והידוּש גדול מצאתי בספר חסידים (סימן תתשנ"ב דפוס ברלין): "אחד היה חולה עד מות מחולי אשתא צמירתא, ובא לבקר אחד ששמו כשם החולה, והזיע החולה ונתרפא, והנכנס לבקר חלה ומת, וזה החי שנתרפא ששמו היה כשם הנכנס לבקר, בכל שנה באותו יום שמת מבקרו היה מתענה, לפי שבמיתתו נפדה, שאם לא היה נכנס לבקר הוא היה מת, וכשמת זה תחתיו נותן כופרו, וכיון שקירב מיתתו היה מתענה בעבורו, אף על פי שלא פשע בו" ע"ש.

והרברים נפלאים, חדא שרבותינו ז"ל בנדרים שם אמרו שבן גילו דייקא יבקר לחולה עיין בדברי רבינו המאירי ז"ל דלעיל, ובחיבורי זרע חיים שם, ולהאמור יש לחוש לסכנת חיים, ולא מסתבר שאם של המבקר כשמו של החולה, חמור יותר מהיותו בן גילו, ותו הלא קיימא לן שלוחי מצוה אינם נזוקין, וקשה דזו מצוה וזו שכרה, שמצות ביקור חולים ששכרה שהמבקר לחולה יאריך ימים, היא הביאה עליו את המות הזה, אתמהא, ודוחק לומר דמיקרי ברי היזקא, ותו האם יש ללמוד מכאן שהמבקר ששמו כשם החולה, לא יבקרנו כשהגיע עד מות, וכל הענין צריך ביאור לענ"ד.

ועכשיו ראיתי לשארי דודי זקני ראש הגולה הגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בספר

בחיבורי זרע חיים (סימן כ"ב) שהוספנו בה דברים בס"ד.

ב.

נדרים (ט"ל סע"ב): "אמר רבי אחא בר חנינא כל המבקר חולה נוטל אחד ממששים בצערו. אמרי ליה אם כן ליעלון שיתין ולוקמוה, אמר להו כעישורייא דבי רבי, ובבן גילו", ובס"ד ביארנו היטב הענין בחיבורי זרע חיים (סימן ג') ע"ש. [ועיין גם לפי מפתחות הספר שם].

ופירש הר"ן ז"ל: "כעישורייא דרבי, שכל אחת נוטלת עישורה מנכסים שנתרו אחר שנטלה אותה שלפניה עישור שלה, וכן נמי כל אחד מן המבקרין נוטל אחד ממששים מן החולי שנשאר לחולה אחר שבקרו אותו שלפניו. ובבן גילו שנוטל המבקר במזלו של חולה".

וזו לשון רבינו המאירי ז"ל שם: "לעולם יהא אדם זריז במצות ביקור, מפני שהמבקר מיקל בחליו של חולה, דרך הערה אמרו כל המבקר את החולה כאילו נטל אחד ממששים מחוליו, ובבני גילו", ודוק במה שכתב כאילו נטל וכו'.

והגאון המובהק ז"ל בהגהות יפה עינים שם כתב: "נוטל אחת ממששים מחוליו.

עיין מדרש ויקרא רבה (פל"ד ס"א), ומדרש תהלים (ר"פ מ"א) ושם איתא דבעינן שיהו אוהבים אותו כנפשו, וגם משמע שם דבהו לא אמרינן כעשורייא דבי רבי, אלא כל אחד נוטל חלק ששים עד בלי הותר לו מאומה", וכך לשון המדרש שם: "רב הונא אמר זה שמבקר את החולה, דאמר רב הונא כל מי שמבקר את החולה פוחתים לו אחד ממששים בחוליו. אותיביה לרב הונא אם כן יעלו ששים, וירד עמהם [החולה] לשוק, אמר להם ששים,

ושנות חיים טובים - הזהרו בעצמכם לקיים את הדרך, זו גמילות חסדים, וכדי שלא יעלה על הדעת דבכל מיני גמילות חסדים קאמר דזוכה, לזה בירר שיחותיו באיזה גמילות חסדים הוא מדבר, והיינו דאמר ילכו זו ביקור חולים, כלומר בדווקא בגמילות חסדים זו שהיא ביקור חולים, יש בשבילה תשובה מעלייא, ותשובה זו מאריכה ימיו ושנותיו של אדם, הוא דאני דורש זה בית חייהם, לא כן בשאר גמילות חסדים ונהי דעושה מצוה רבה, מכל מקום אין תשובה בעושיה כמו מצות ביקור חולים". [ויש להבין מדוע בקבורת המת אין תשובה בעושיה].

ולפי דרכו יוצר שרק גמילות חסדים שבמצות ביקור חולים היא מארכת ימיו ושנותיו, ולא בגלל עצם מצות גמילות חסדים, אלא בגלל שהיא מביאה את האדם לשוב בתשובה, והתשובה היא מאריכה ימיו של אדם כנ"ל.

ובעניותי זה דבר חדש ומפליא, ופשוטי הדברים שעצם מצות גמילות חסדים מביאה לאדם אריכות ימים, ולא בגלל שהיא מביאה לידי תשובה, וכן כל גמילות חסדים בכלל, ולא רק ביקור חולים, וקצאתי הרבה.

בענין שגמילות חסדים שמאריכה ימים - עיין בחיבורי ויחי יעקב (סימן מ"ב), ומהדורה בתרא כת"י שם, ובחיבורי הנכחי ערך ביקור חולים, וערך בשורה טובה, וערך צדקה, וערך קובר מתים, וערך שילוח הקן וצרף לכאן.

ד. בענין שכר ביקור חולים בחולה גוי נדרים (מ' א'): "אמר רב כל המבקר את החולה ניצול מדינה של גיהנם, שנאמר אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה', אין דל אלא חולה שנאמר מדלה יבעעני, אי נמי מן הדין קרא, מדוע אתה ככה דל בן המלך בבקר

בן יהודע שם שכתב: "נוטל אחד ממשים מצערו. נ"ל ודאי דאין הכוונה שיקח אחד ממשים מן החולי להיות נדבק בזה המבקר, דזה אי אפשר להיות בטבע, ועוד מצות ביקור חולים מצוה יקרה, שהיא אחד מדברים שאדם אוכל מפירותיהם בעולם הזה והקן קיימת לו לעולם הבא, ואין יתכן שיהיה לו היזק מזה, אך הכוונה מחמת שהוא בן גילו, מגיע צער לנפשו אחד ממשים מצערו של חולה, ואז על ידי הצער הזה המגיע לנפש המבקר יסלקו מן החולה אחד ממשים מן החולי שבו, על דרך עשורייתא דרבי, כי הצער שיגיע לאחרים יש בו כח יותר להגין ולכפר" ודוק היטב. [ויש להתיישב בדברי התלמוד ובדברי המדרש דלעיל ועיין].

ג.

בבא 99 קמא (צ"ט ב'): "תני רב יוסף, והודעת להם זה בית חייהם, את הדרך זו גמילות חסדים, ילכו זו ביקור חולים, בה זו קבורה, את המעשה זה הדין, אשר יעשון זו לפנים משורת הדין".

וראיתי לגאון רבי אברהם אשכנזי ז"ל, בספרו נחמד למראה ח"ד על ירושלמי סנהדרין (פ"ו ה"ז דע"ו ע"א) שיצא לחדש על פי דברי הרב עוללות אפרים (ח"ד סימן תקכ"ח) שהמבקר את החולה כשרואה צערו של החולה, החי נותן אל לבו שמא יבוא גם הוא לזה, ותכף חוזר בתשובה שלימה, ולכן אמרו שאינו רואה פני גהנם, ולפי זה שמצות ביקור חולים גורמת שהוא שב בתשובה, על ידי כך זוכה לאריכות ימים, כמאמרם בימא גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם ע"ש.

וזה בא רב יוסף ללמדנו, והודעת להם זה בית חייהם, דהיינו אם תרצו לזכות לאורך ימים

שכרו וכו' ה' ישמרהו מיצר הרע כו'. כל אלו הם מידה במידה, דעיקר ביקור החולה הוא להחזיר את החולה בתשובה ולפשפש במעשיו, ולזה גם המבקר ישמר מיצר הרע, ויחיהו מיסורין הוא שכר הביקור הגופני לפקח בצרכיו וברפואתו, וכמעשה דרבי עקיבא שם, ואושר בארץ שהכל מכבדים אותו, הוא בשביל שאינו מתכבד והולך גדול אצל קטן, כדאמרינן לעיל, ואל תתנהו שיזדמנו לו רעים כנעמן כו', כי עיקר הביקור הוא מאוהבו וכן גילו, ומחמת קירוב הנפשות זה המבקר נוטל אחד מששים ומוסיף לו כח וחיות משלו, ולזה שכרו שיזדמנו לו רעים ואוהבים שלמים כרעי נעמן, ודפח"ח.

וחושבני שמריהוט דבריו מתבאר באר היטב, שהבין דכל השכרים הגדולים הם בדווקא כשמבקר חולה ישראל, שמחזירו בתשובה ושיפשפש במעשיו וכו', דכל כי האי אינו שייך בביקור חולים דגויים ודוק.

דברים (ד' ט"ו): "והסיר ה' ממך כל חולי, וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך, ונתנם בכל שונאיך, וכתב הרב הספורנו ז"ל: "כל חלי, אפילו המורגלים לבוא מצד המערכת: הרעים. המתדבקים: לא ישימם בך ונתנם בכל שונאיך. אף על פי שיתנם בשונאיך, לא ידבקו בך, כענין יפול מצדך אלף אליך לא יגש". ועיין בספר הכתב והקבלה, והעמק דבר שם.

וראיתי לגאון רבי יהודה אסאד ז"ל בספר דברי מהרי"א על התורה, פרשת עקב שם שכתב: "כל חולי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שונאיך, כבר הקשה הרב הספורנו ז"ל מה בא לברך את ישראל ולומר שיתן המחלה בשונאיהם, ומה תועלת יש לישראל בזה עיין שם.

בבקר וגו', ואין רעה אלא גיהנם, שנאמר כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה, ואם ביקר שכרו בעולם הזה ה' ישמרהו ויחייהו ואושר בארץ ואל תתנהו בנפש אויביו, ה' ישמרהו מיצר הרע, ויחייהו מן היסורין, ואושר בארץ שיהיו הכל מתכבדין בו, ואל תתנהו בנפש אויביו, שיזדמנו לו רעים כנעמן שריפו את צרעתו, ואל יזדמנו לו רעים כרחבעם שחילקו את מלכותו".

גמין (ס"א א'): "תנו רבנן מפרנסים עניי גויים עם עניי ישראל, ומבקרין חולי גויים עם חולי ישראל, וקוברין מתי גויים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום", וכן פסק מרן ז"ל בשלחן ערוך יו"ד (סימן של"ה ס"ט) "מבקרין חולי גויים מפני דרכי שלום" ועיין שם בש"ך וביאור הגר"א שם.

ונסתפקתי במבקר חולה גוי מפני דרכי שלום כנ"ל, האם גם אז זוכה לכל השכר הנ"ל שניצול מגיהנם ומהיסורים וכו', דיש מקום לומר דרק כשמבקר חולי ישראל שמקיים מצות עשה דאורייתא למאן דאמר, ועל כל פנים מצוה דרבנן לכולי עלמא ועיין בזה בחיבורי זרע חיים (דף פ"ה ודף צ"ד), אזי שכר מצוה זו בהאי עלמא וכדתנן אלו דברים שאדם עושה אותם ואוכל מפירותיהם בעולם הזה וכו' וביקור חולים ע"ש, והאריך בגודל שכרו של המבקר חולים רבינו הגדול החפץ חיים ז"ל בספרו אהבת חסד (ח"ג פ"ג) עש"ב.

במה דברים אמורים כשמקיים מצוה על כל פנים, אבל ביקור חולים דגויים שאינו אלא מדרכי שלום גרידא וגרע ממצוה דרבנן, מנין שישולם שכרו הגדול הזה שיהיה ניצל מהגיהנם ומיצר הרע ומהיסורים וכו', ועיין.

וראיתי לגאון המובהק מקרלין ז"ל בספר קרן אורה נדרים שם שכה כתב: "ומה

ובם"ד מצאתי בתשובות הגאונים (סימן שע"ג) והובאה בספר אוצר הגאונים שבת שם (חלק התשובות סימן ט"ז דף ה'): "כי הוה אזלינן בתריה דרבי **יוחנן** לשילוי בתפיחה [בחולה], זימנין אמר המקום יפקדך לשלום, וזימנין אמר רחמנא ידכרינך לשלום" ע"ש, הרי שגירסת רבותינו הגאונים ז"ל דעובדא זו היתה עם האמורא רבי **יוחנן**, ולא כפי גירסת ספרים דילן רבי **אלעזר** ע"ש.

ולגירסת רבותינו הגאונים ז"ל הזו שהאמורא רבי **יוחנן** הוא הוא שהיה מבקר החולים הנ"ל, ולא כגירסתנו רבי **אלעזר**, מובנים היטב דברי התלמוד שם שהקשו מרבי יוחנן על רבי יוחנן, דאיך רבי יוחנן זימנין אמר רחמנא ידכרינך לשלום, והיכי עביד הכי והא אמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו, שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי ודוק היטב.

מיהו גם גירסת ספרים דילן שהאמורא רבי אלעזר היה אומר כן רחמנא ידכרינך לשלום, יובן היטב כי פריך עליו מדברי רבו המובהק רבי יוחנן ובעלמא אנן קיימא לן דרבי יוחנן מדבר מתוך גרונו של רבי אלעזר כדאמרו להדיא במסכת יבמות (צ"ו ב') ותוספות יומא (ד' א' ד"ה תניא), ועיין בחיבורי הדר יעקב ח"ד (ס"ס י"א), והארכתי בחידושי כת"י ליומא (נ"ג ב') ע"ש.

והנה מלשון התלמוד: "כי הוה אזלינן בתריה דרבי יוחנן לשילוי בתפיחה זימנין אמר וכו' זימנין אמר" וכו', משמע שהיה זה מעשה רגיל שרבי יוחנן הלך לבקר את החולה וכך היתה הנהגתו, וכשם שמצינו בברכות (ה' ב') שהיה רגיל רבי יוחנן לנחם האבלים ואמר דין גרמא דעשיראה ביר, וכדכתבו להדיא התוספות שם, ועיין שם בדברי רבינו נסים גאון

ונראה לפרש דהנה גדול שכר מצות ביקור חולים שניצול מהגיהנם ומהיסורים וכו', ומצינו שמחוייבים לפרנס גם עניים גויים, וגם איתא שמחוייבים לבקר גם חולי גויים אם הוא אדם חשוב או גדול, על כן מאחר שתורתנו הקדושה הבטיחה לנו שהשי"ת לא ישים בנו שום חולי, לפי זה יש לנו הפסד גדול שנפסיד שכר מצות ביקור חולים, שהיא מצוה גדולה, על אמר שישיםם בכל שונאיך, ובהם תוכל לקיים מצות ביקור חולים" ודפח"ח. [ומה שכתב פעמים ש"מחוייבים" - צע"ק מנין שמחוייבים].

ומבואר בדברי קדשו ז"ל באר היטב, שגם במבקר חולי גויים, שכרו הגדול הנ"ל איתו, ופעולתו לפניו, דוק ועיין.

ולעומת זה מצאתי בשו"ת משנת אליעזר מהדורה תנינא (דף פ"ה סע"א) שמדבריו ז"ל שם יש ללמוד שכל שהוא משום דרכי שלום אין שכר ע"ש.

ה.

שבת (י"ב ב'): "אמר רבה בר בר חנה, כי הוה אזלינן בתריה דרבי אלעזר לשילוי בתפיחה [בחולה], זימנין אמר המקום יפקדך לשלום, וזימנין אמר רחמנא ידכרינך לשלום. היכי עביד הכי והאמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, ואמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו, שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי. שאני חולה דשכינה עמו, דאמר רב ענן אמר רב מנין ששכינה סועד את החולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי".

ופירש רש"י ז"ל: "דשכינה עמו, ואין המתפלל צריך שיזדקק לו מלאכי השרת להכניס תפילתו לפניו מן הפרגוד".

(ל"א ב'), ולא זכה רבי יוחנן לקיים מצות כיבוד אב ואם המסוגלת לאריכות ימים ועיין בחיבורי חוקי רצונך ח"ב (דף נ"ד), לכן רבי יוחנן הקפיד לקיים מצות ביקור חולים שהיא גמילות חסידים והיא מקנה ומזכה לאדם אריכות ימים וכמבואר בחיבורי הנכחי לעיל, ואזיל רבי יוחנן לטעמיה שאמר במסכת שבת (קכ"ז סע"א): "אמר רבי יוחנן אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, והקרן קיימת לו בעולם הבא וכו', ביקור חולים", ודוק.

ובפרט שרבי יוחנן נתן דעתו על כך שיזכה לזקנה ואריכות ימים בבריאות, כההיא עובדא דכתובת (ס"ב א') שרבי יוחנן עצמו אמר ומה אניח לעת זקנה, ועיין רש"י ושיטה מקובצת שם, ועיין בחיבורי אור משה (ס"ס נ"ז) ובחיבורי תורת יעקב (סימן רל"ז) וצרף לכאן. [ועוד עיין בחיבורי הנכחי לקמן (ערך קבורה) וצרף לכאן].

ומהרש"א ז"ל, ובדברי היד רמה בכא בתרא (קט"ז א' סימן מ"ה) ודוק.

וימתקן הדברים עם דברי רבי יוחנן עצמו, המובאים במדרש תהלים (פרק מ"א) וילקוט שמעוני שם: "אשרי משכיל אל דל. זה שאמר הכתוב מלוה ה' חונן דל, אמר רבי יוחנן כל מי שהוא מבקר חולים מעבירין ממנו אחד מששים בחוליו, ומי שאינו מבקר מוסיפין לו אחד מששים", ובשבת (קכ"ז סע"א): "אמר רבי יוחנן ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, ואלו הן הכנסת אורחים, וביקור חולים" ודוק היטב.

ונראה לי לבאר בס"ד פשר הנהגת רבי יוחנן זו, אחר היותנו יודעים שרבי יוחנן, כלל וכלל לא זכה להכיר את "אביו ואמו", שהרי בשעה שנתעברה אמו מת אביו, ובשעה שהוא נולד מתה אמו, כאומרם בבבלי קידושין

סימן יז

בישול בעצים

בישול [א"ה יח"ס: עיין ברכות מ"ד ב' ודוק], ועיקר הכח הוא באש של עצים, ולא באש של קש שאינו יכול להשתבר הארס, ומזה התבשיל או הפת שנתבשל באש של קש שאינו יכול לשבר הארס באים חולשות לאוכליהם רח"ל, כך נ"ל שאמר ואני מסופק. עוד אמר שאריכות ימים תלוי בזה, ואמר הרב כי זה כוונת משה רבינו ע"ה היש בה עץ על דרך פשוט אם יש בה עצים, שהוא דבר גדול" עכ"ל.

כתוב בספר אמרי פנחס, מהדורת תשמ"ח, (ענינים שונים דף ר"ה אות פ"ג): "שמעתי מרבי חיים מטראסטיניץ בשם מוהרב"ז בהר"ב, כשהיה עושה שידוך עם בנו שואל אם המחותן דר במקום ששכיח עצים להסקה, והיה מקפיד על זה.

ואמר טעם כי כל דבר הצריך בישול יש בו ארס שאין יכול להשתבר כי אם על ידי

חידושי סוגיות

(עירובין ד' ב', פסחים ו' ב')

א. בענין תנן התם

[קטע מתוך מנוחת שלום חי"א סי' סא עע"ש באורך]

תנן התם, וגדולה מזו בפרק קמא דפסחים [ד' ב'] דאמרינן תנן התם על מה דאיתא בפירקא גופיה ע"ש.

עוד הביא מרן ז"ל שם דברי הריטב"א ז"ל מכות (ט"ז ב'): "תנן התם, כך גורס כאן רש"י ז"ל, ואף על גב דתנינא לה בפרקין, משום דעיקרא בפרק שילוח הקן, אבל בפרק קמא דפסחים [ד' ב'] לא גריס תנן התם גבי תנן אוכלין כל חמש כדגרסי בעיקר נוסחי, משום דליתא לההיא מתניתין בשום דוכתא אלא בההוא פרקא גופא עכ"ל.

ויוצא מדברי הריטב"א ז"ל דרק משום דעיקרא דמילתא שנוי במסכת אחרת שייך לומר "תנן התם", אבל כל שאינו שנוי במסכת "אחרת" אלא רק באותה מסכת "עצמה" כההיא דפסחים ד' ב', לא שייך לנקוט "תנן התם", ולכן העדיף הריטב"א ז"ל הנוסחאות דגרסו בפסחים "תנן" גרידא ולא "תנן התם" וכנ"ל.

ויש לי להעיר כי בעירובין (כ' ב') אמרו: "תנן התם" וכתב הריטב"א ז"ל שם: "תנן התם, לקמן במכילתין, ואורחא דתלמודא בהכ"י, הרי שכאן עם שאין עיקר המשנה שנוי במסכת אחרת מכל מקום אמרו "תנן התם", ועל זאת אמר הריטב"א ז"ל שאין בזה תימה כי כך מנהג התלמוד, ולכאורה אין זה כדבריו במסכת מכות, ועיין.

פסחים (ד' סע"ב): "תנן התם רבי מאיר אומר אוכלין כל חמש ושורפין בתחלת שש, רבי יהודה אומר אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ושורפין בתחלת שש". וכתב רש"י ז"ל: "תנן התם גרסינן אף על גב דבפרקין היא".

ובוונת רש"י ז"ל רצויה וברורה, שהמכיר במונחי התלמוד יודע דכל דנוקט התלמוד מונח זה של "תנן התם" רצונו שהיא משנה השנויה במסכת אחרת, אבל כשהתלמוד מביא משנה מאותה מסכת נוקט הוא לשון "תנן", וזה מפורסם, ובזה הרגיש רש"י ז"ל ואמר דאף על פי שהמשנה שהביא התלמוד שם שנויה 33 באותו פרק דמסכת פסחים 44, מכל מקום גרסינן "תנן התם", והטעם דאין כלל בלא יוצא מן הכלל, וזו לשון הרב בעל הליכות עולם (ש"ב פ"א): "כל תנן התם ממסכת אחרת, ויש תנן התם מהפרק עצמו בפסחים פרק קמא [ד' ב'] תנן התם אוכלים כל ארבע וכו', וכתב שם רש"י ואף על גב דבפרקין היא, ויש נוסחאות דלא גרסי תנן התם אלא תנן גרידא עכ"ל.

ומרן ז"ל בכללי הגמרא שלו שעל ספר הליכות עולם (שם) הוסיף שגם בנדרים (כ"ה ב') אמרינן תנן התם והיא משנה במסכתא עצמה (ס"ו א') ע"ש, וכבר הרגיש בזה בנימוקי יוסף נדרים שם (ד"ה ע"ב) וכה כתב: "תנן התם אף על גב דמכילתין היא, אורחא דתלמודא לומר

(ב), בבא מציעא (פ' סע"ב), בבא בתרא (קנ"ז א'), שבועות (כ"ג רע"ב), מכות (ט"ז א') ורש"ש שם, זבחים (י' ב', ול"ה ב') ועיין בפירושו רש"י ז"ל במקומות דלעיל שהרגיש ורמז להא ודוק.

ובאמת בס"ד דרך לימודי מצאתי עוד הרבה כזאת שאמר התלמוד "תנן התם" והיא באותה המסכת, עיין שבת (נ"ב א'), ועוד שם (קכ"ה ב'), עירובין (כ' א'), ונדרים (מ"ז א') ור"ן שם, סוטה (ג' ב'), בבא קמא (ל"ו ב', וס"ג

ג. בענין אין מוקדם ומאוחר בחד ענינא

[מתוך מנוחת שלום חי"ב סי' כה, עע"ש]

ומאמר אסתר קיים את דברי הפורים האלה ונכתב "בספר". רב ורבי חנינה ורבי יונתן ובר קפרא ורבי יהושע בן לוי אמרו המגילה הזאת נאמרה למשה מסיני אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה.

ופירש בקרבן העדה: "כתוב זאת זכרון בספר, דריש כתוב על מה שכתוב בכתובים, וזאת זכרון בספר על שלש פעמים שכתובה בתורה, פעמיים בתורה ואחד בנביאים, ואף על גב דהוי ליה למיכתב כתוב שמורה על כתובים בסוף, אך כיון דאין מוקדם ומאוחר לא קפיד קרא על הסדר" עכ"ל. [ועיין בחיבורי הנכחי לקמן (סימן כ"ז אות ז') עיין שם].

וראיתי לגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל בספר בית האוצר ח"א (כלל ק"י) שאחר שהביא דברי הירושלמי ופירוש קרבן העדה כה כתב: "וצע"ג דהא בחד ענינא היינו בפרשה אחת יש מוקדם ומאוחר בתורה, וכל שכן כאן דהוי מקרא אחד, ואם הירושלמי סובר דגם בכהאי גוונא אין מוקדם ומאוחר בתורה, אם כן תיקשי ליה קושיית הבבלי (פסחים ו' ב') כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, דילמא פרט וכלל הוא וצ"ע".

והנה כבר קדמו בקושיא זו בגליון הש"ס הירושלמי מגילה שם, שאחר שרמז

פסחים (ו' ב'): "וניכתוב ברישא חדש ראשון, והדר ניכתוב חדש שני, אמר רב מנשיא בר תחליפא משמיה דרב זאת אומרת אין מוקדם ומאוחר בתורה. אמר רב פפא לא ארמן אלא בתרי ענייני, אבל בחד ענינא מאי דמוקדם מוקדם, ומאי דמאוחר מאוחר, דאי לא תימא הכי כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט דילמא פרט וכלל הוא" וכו'.

ופירש רש"י ז"ל: "וניכתוב ברישא כו', לא אשמעתין פריך, אלא אסדר פרשיות קא פריך, מכדי פרשת פסח נאמרה תחלה, שהרי בחדש הראשון נאמר, כדכתיב בחדש הראשון לאמר, ופרשת פקודים נאמרה באייר, ומאי טעמא אקדמה להאי בראש הספר, ופרשת זו בפרשת בהעלותך, אין מוקדם ומאוחר בתורה לא הקפידה תורה על סדר מוקדם ומאוחר ופרשיות דנאמרו תחילה הקדימו המאוחרות לה: בתרי ענייני, במקראות הסדורות בפרשה אחת". ועיין באריכות בפירושו רבינו חננאל ז"ל פסחים שם.

ירושלמי מגילה (פ"א ה"ה ד"ז ע"א): "כתיב ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר, "זאת" תורה כמה דתימר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל. "זכרון" אלו הנביאים כמה דתימר ויכתב ספר "הזכרון" לפניו ליראי ה' וגו'. "בספר" אלו הכתובים

יש לומר דהאמורא 33רב בירושלמי 44 מגילה סובר כשיטתו בירושלמי סוטה דאין מוקדם ומאוחר בתורה אמרינן אף בחד ענינא, ודוק היטב.

והנה חידושי הגאון רבי אברהם משכיל לאיתן ז"ל למסכת סוטה לא ראינו, וחושבני שלא נדפסו כלל, אבל בהגהותיו מצפה איתן לסוטה שם ראינו שכתב: "אמר רבי זירא אמר רב שתי שבועות וכו' מתקיף לה רבא וכו', מיהו רב לא חש לאתקפתא דא דסבירא ליה אין מוקדם ומאוחר בתורה וכדאמר ברבא נשא, ואף על גב דהוי חד ענינא ואיכא למאן דאמר הכי כדמוכח בירושלמי שקלים (פ"ו ה"א) דרבי יהודה סבירא ליה הכי, ועיין ירושלמי (כאן) ופסיקתא" עכ"ל.

ובהגהות הגאון יפה עינים ז"ל פסחים (ו' ב') גם הוא כתב כן דרבי יהודה בירושלמי שקלים (הנ"ל), סובר דאין מוקדם ומאוחר בתורה, ושכך נקט הגר"א ז"ל ע"ש ודוק היטב.

ועכשיו עוד מצאתי לו בהגהותיו מצפה איתן לשבועות (ל"ה ב') שכה כתב: "כמאן אזלא הא דאמר רבי יהודה אמר רב וכו', נראה דרב אזיל לטעמיה ברבא נשא דסבירא ליה אין מוקדם ומאוחר בתורה אף בחד ענינא, והא דבבא מציעא (ק"ב א') משמע דסבירא ליה דיש סדר, אפשר דשאני התם דבחד קרא הוא, וכך צריך לומר בברכות (מ' א') עכ"ל.

ולפי מה שכתב כאן יוצא דאכן האמורא רב סבירא ליה דאין מוקדם ומאוחר בתורה אפילו בחד ענינא, אבל בחד קרא מודה דיש סדר ולא אומרים אין מוקדם ומאוחר בתורה, ולפי זה נשמט כל התירוץ הנ"ל שהרי בירושלמי מגילה מבואר דבחד קרא מיירי ועל זה אמרינן שאין מוקדם ומאוחר.

לדברי קרבן העדה ציין לפסחים הנ"ל וסיים "וצ"ע", ובודאי כוונתו דאם נאמר דסבירא להו דגם ככהאי גוונא אין מוקדם ומאוחר בתורה, אם כן תיקשי ליה קושיית הבבלי בפסחים שם כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, דילמא פרט וכלל הוא וכנ"ל.

אלא שאני תמה על עצמי שמצאתי בס"ד במדרש במדבר רבה (פ"ט ס"ח): "והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה, אמר רבי זירא בשם רב שני שבועות האמורות בסוטה למה, אחת קודם שנמחקה מגלה ואחת לאחר שנמחקה מגלה, לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה. ורבנן אמרינן אחת שבועה שיש עמה אלה, ואחת שבועה שאין עמה אלה", ועיין סוטה (י"ח א') עיין שם היטב.

ומבואר באר היטב דהאמורא 33רב 44 סובר דאין מוקדם ומאוחר בתורה אפילו בחד ענינא הוא, והרי כאן הירושלמי דמגילה פתח ואמר: "33רב 44 ורבי חנינה וכו' אמרו המגילה הזאת נאמרה למשה מסיני אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה", ונמצא דרב אזיל לטעמיה ולא קשיא כלל קושיית המפרשים דלעיל.

ואחר כך מצאתי לגאון המובהק רבי אברהם משכיל לאיתן ז"ל בהגהות אהבת איתן שעל ספר "עין יעקב" ברכות (ס"א א' דצ"ח ע"ב) שכה כתב: "כתבתי בחידושי לסוטה (י"ח א') דמוכח בירושלמי סוטה שם ובמדרש רבה (פרשת נשא) דרב לי ליה ההיא דרב פפא דפסחים, אלא סבירא ליה לרב דאמרינן אין מוקדם ומאוחר בתורה, אף בחד ענינא" עכ"ל.

הרי לנו גדולה ממה שהבאתי שהוא ז"ל הביא דהאמורא 33רב 44 עצמו סובר 33בירושלמי 44 סוטה דאין מוקדם ומאוחר בתורה אמרינן אף בחד ענינא, ולפי זה בודאי

דסבירא ליה דכלל ופרט המרוחקים זה מזה דנין אותו בכלל ופרט, אבל למאן דאמר דכלל ופרט המרוחקין זה מזה אין דנים אותו בכלל ובפרט, ולדידיה אין דנים בכלל ופרט אלא אם כן שהן בחד קרא, אבל אי הוו בתרי קראי לא מיצטרפי למהוי כלל ופרט, וכמו שכתבו התוספות מועד קטן (ג' א'), ואם כן שפיר יש לומר דאף בחד ענינא אין מוקדם ומאוחר בתורה, כיון שהוא בתרי קראי "עכ"ל, ובזה אתי שפיר תמיהת הגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל ודוק.

ועוד עיין בהגהות מצפה איתן נזיר (ד' ב') וקידושין (כ"ט ב'), ובהגהותיו אהבת איתן לעין יעקב בבא מציעא (סימן מ"ה) שנדפסו בהשמטות לעין יעקב אחרי מסכת בבא בתרא עיין שם ואכמ"ל.

ומכלל דברינו האמורים תראה מה שלכאורה יש לעמוד על דברות הגאון המופלא רבי יוסף זכריה שטערן ז"ל בספרו זכר יהוסף ברכות (י"ד ב' ד"ט ע"ג) שכה כתב: "וגם האמורא רב נמי הכי סבירא ליה בפסחים (ו' ב') דבתרי עניני אין מוקדם ומאחר בתורה אפילו בדליכא טעמא, ולכן מוקימנן ליה כרבי יהושע בן קרחה כיון דליכא טעמא להיפך".

ויש מן התימה על רוב גאונו ז"ל שלרגע קט לא זכר לכל האמור דהאמורא רב סובר דאפילו בחד ענינא אין מוקדם ומאוחר בתורה.

מיהו יש לומר דאמוראי ניהו אליבא דרב, דרב יהודה בבבלי שבועות סובר אליבא דרב כן דאף דאין מוקדם ומאוחר בתורה אפילו בחד ענינא מכל מקום בחד קרא יש מוקדם ומאוחר, ואילו הירושלמי בדעת רב סובר דאפילו בחד קרא נמי אין מוקדם ומאוחר בתורה, ואתי שפיר.

ואל תתמה על החפץ שאנחנו מדעתינו אומרים "אמוראי ניהו אליבא דפלוני", כי כבר לימדנו כל רבותינו הראשונים נ"ע בהרבה הרבה מקומות, שהרשות נתונה גם לנו לומר מדעתינו תירוץ זה "אמוראי ניהו אליבא דפלוני" ולא רק לחכמי התלמוד, וכמו שהבאתי דברות קדשם בחיבורי כרם יעקב (סימן י"ג אות ד') עיין שם באריכות רבה וצרף לכאן.

ומה שהעיר הגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל דאם נאמר שהירושלמי סובר אין מוקדם ומאוחר בתורה אפילו בחד ענינא אזי תחזור קושיית רב פפא "כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט דילמא פרט וכלל הוא" וכו'.

הנה ראיתי שהגאון רבי אברהם משכיל לאיתן ז"ל באהבת איתן ברכות שם הרגיש בזה וכה כתב: "ואף על גב דקאמר רב פפא התם דאי לא תימא הכי [דאין מוקדם ומאחר בתורה בחד ענינא לא אמרינן] כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, דילמא פרט וכלל הוא וכו', יש לומר שזו אינה הוכחה רק למאן דאמר